

rodarummet.org • #194 sedan 1969

socialistisk
teoretisk
tidskrift

röda rummet.

#4
2021

intervju

Jessica
Whyte tar sig an
nyliberalismens filosofi

JAZZ

Trotsky
Dan Berglund

*Den ojämna &
kombinerade
utvecklingen*

Nutopia

Artificiell
intelligens

TIPS!

ÖMSESIDIG
HJÄLP

KAN BRYTA
TRISTESSEN

Nutopia #194

Kära läsare

2021 närmar sig sitt slut. Under denna tid på året blickar många av oss tillbaka på det som har varit och framåt mot det som ska komma. Dagar som dessa, där strejkrätt och anställningsskydd undergrävs, där klimatpolitiken är uddlös och där en blåbrun röra vinner mark, så framstår framtiden som sluten och förutbestämd. I årets sista nummer av Röda Rummet samlas texter som på olika sätt diskuterar hur vår syn på historien och samtiden villkorar vår syn på vad vi har att vänta oss i framtiden. Vad är det i nuet som kväver tron på att människor genom politisk organisering kan ta makten över hur samhället ska se ut i framtiden? Hur återupprättar vi tron på framtiden som öppen, oviss och möjlig att påverka genom kollektiv handling?

I numrets första bidrag lyfter Mikael Omstedt fram hur den syn på historisk utveckling som kallas stadietänkande spöklikt lever kvar. Ur detta perspektiv framstår världens utveckling som en på förhand avgjord rörelse från primitiva samhällen, jordbrukssamhälle och industrisamhälle in i vilket stadie som nu förutspås komma härnäst. I dialog med Leo Trotskij och Frantz Fanon argumenterar Omstedt för att teorin om ojämn och kombinerad utveckling erbjuder verktyg för att fånga både återkommande tendenser och oväntade brott genom historien. Detta på sätt som

kan få oss att tänka på framtiden som öppen och oviss snarare än förutbestämd.

I numrets andra artikel, som är en översättning av en text publicerad i Jacobin Magazine, intervjuas filosofen Jessica Whyte av Angela Smith. Intervjun utgår från Whytes bok *Morals of the Market: Human Rights and the Rise of Neoliberalism*. Frågan som står i fokus är den om hur nyliberalismen omvandlat de mänskliga rättigheternas potentiellt radikala principer om frihet och jämlikhet i linje med en marknadsliberal ideologi. Inom detta ramverk framställs frihet som att du är fri att söka jobb eller flytta medan tanken att vi är fria att omdana samhället genom demokratiska beslut trängs undan.

Johan Örestig diskuterar problemen som följer med att klimatrörelsen i så hög utsträckning är begränsade till protester, opinionsbildning och utopism. Det viktigaste är att ingen av dessa metoder hjälper klimatrörelsen med dess absolut viktigaste uppgift: att samla och organisera en stadigt växande skara människor. Han argumenterar för att organisering enligt principen om ömsesidig hjälp kan fungera som en arena för solidariska experiment som inte begränsas till små grupper utan omfattar kvarter, byar och städer.

En annan fråga där förhållandet mellan det förflutna, samtiden och framtiden aktualiseras är den om teknikutveckling i allmänhet och artificiell intelligens

(AI) i synnerhet. Debatten präglas av en determinism som ofta landar i mardrömsscenarioer där superintelligens gjort människor överflödiga eller en naiv optimism om att ingen längre behöver arbeta eller att klimatfrågan löses en gång för alla. Detta diskuterar Anders Karlsson i sin både uppskattande och kritiska läsning av Olle Häggströms bok *Tänkande maskiner. Om den artificiella intelligensens genombrott*.

Vanja Carlsson synar hur etablerade politiska institutioner som EU genom policys försöker hantera riskerna att AI utvecklas i strid mot etiska och demokratiska värden. En central strategi är "Ethics by Design", det vill säga att företagen redan i designen av ny teknik för in etiska och demokratiska hänsyn. Här sätter man stark tilltro till att rekrytering för mångfald i sig ska minska risken för teknik att exempelvis diskriminera olika grupper. Ett stort problem som följer av denna strategi är att de politiska institutionerna förskjuter beslut och därmed också ansvar till företag på sätt som försvårar snarare än stärker insyn och demokratiskt inflytande.

Numret avslutas med att Christopher Thorén gör en djupdykning i Londons jazz-scen, som trots pandemins slag mot kulturverksamheter, är livaktigt inte bara på ett musikaliskt utan också på ett politiskt plan.

God läsning och God jul!

>3
Ojämn och kombinerad
utveckling

>7
Nyliberalismens
mänskliga rättigheter

>10
Klimatrörelsen och
kollektiv handling

>13
EU, AI och demokrati

>14
Artificiell Intelligens

>17
Londonjazz

röda rummet.

Röda Rummet är Socialistisk Politikens kvartalstidskrift (tidskriften hette 1969–1996 *fjärde internationalen*). Utkommer med fyra nummer per år. Nummer 84 sedan starten 1997 (nummer 194 sedan 1969).

För innehållet i artiklarna ansvarar respektive författare.

Redaktionen: Peter Jervelycke Belfrage, Åsa Hjalmers, Evelina Johansson Wilén, Martin Kehlmeier, Patrik Vulkan, Carl Wilén, Martin Fahlgren, Johannes Jensen, Mir Dusin Englund, Anders Karlsson, Ingemar Sandström, Jakob Sandberg, Christina Schmidt och Johan Örestig.
Ansvarig utgivare: Anders Karlsson
Grafisk form: Ulf Östman
Omslagsbild: Digital Europe Programme

Post till redaktionen: Box 7043, 402 31 Göteborg
E-post: rodarummet@hotmail.com
Prenumeration: 150 kronor för fyra nummer
Plusgiro: röda rummet 13 04 07-0
Hemsida: www.rodarummet.org
Tryck: V-Tab, 2021
ISSN: 1403-3844

Ojämn & kombinerad utveckling

Från Leo Trotskij till en icke-eurocentrisk marxism

Oktoberrevolutionen var ett radikalt brott i praktisk handling med det förenklade stadietänkandet i marxistisk förståelse av olika samhälstypers utvecklingsbanor. Trots det har *stadietänkandet* fortsatt att ha en stark ställning inom teoribildningen. Mikael Omstedt speglar debatten kring teorin om *Ojämn och kombinerad utveckling* som utmanar stadieteorin.

BILD. Frantz Fanon (Längst fram i bild)

nom den svenska vänstern är det nog få som inte har en relation till Dan Berglunds sånger, framför allt bland de som likt mig tog sina första steg vänsterut i det en gång så *errar*-dominerade Göteborg. Trubaduren – eller “vispoeten” – som under 70-talet släppte tre skivor på KPML(r)-bolaget *Proletärkultur* innan han bröt med partiet, gav oss klassiker

ARTIKELFÖRFATTARE

Mikael Omstedt

Är doktorand i kulturgeografi vid University of British Columbia, Kanada och gästforskare vid Yale University, USA. Medlem i Socialistisk Politik och Democratic Socialists of America.

om arbetsplatsolyckor (*De mördades fria republik*), alkoholismens bojer (*Bullen hade firat*), och en närmast profetisk kritik av fackföreningarnas byråkratisering som ekade lite extra högt när den tidigare fackbasen Stefan Löven drev igenom begränsningarna av strejkrätten (*Ombudsmannen*). Bland Berglunds visor finns det dock en som står ut lite extra, knappast som den bästa eller mest melodiosa, utan för att den som ingen annan jag kan erinra mig illustrerar den ortodoxa kommunistiska tanketraditionens teoretiska och politiska begränsningar. *Kampens väg*, ett epos i fem verser om klasskampens historia, är kanske det mest destillerade exemplet på det historiska stadie-tänkande som satte sin prägel på den “officiella” marxismen under 1900-talet; från den tyska socialdemokratin till de stalinistiska politrukerna. Visan tar lyssnaren på en resa från en

ursprunglig kamp mellan människa och natur (“Och landet det grep dig med hungriga armar / Och kämpade mot dig på liv och på död”), via klass-samhällets uppkomst (“Men friheten dränktes i piskornas välde / Privategendomen tog dig till slav”), feodalismen förtryck (“Men jorden beslagtogs och snart fick du plöja / Blott för att göda en rikemansätt”), och industrialismens exploatering (“Och hungrig och frusen kom du till staden / Där du fick jobb uppå närmsta fabrik), tills dess att den anländer till den socialistiska revolutionen som slutgiltigt ska frigöra arbetarklassen (“Må borgarnas härar marschera emot oss / Och kämpa emot oss på liv och på död”). Med klasskampen som textens motor, och med Berglunds mässande stämma och stadigt rytmiska gitarr, målas en bild av människans historia som en oåterkallelig övergång från ett utvecklingssta-

”

Med klasskampen som textens motor, och med Berglunds mässande stämma och stadigt rytmiska gitarr, målas en bild av människans historia som en oåterkallelig övergång från ett utvecklingsstadium till nästa

FOTO. Frantz Fanon Archives/Jacobin

dium till nästa; från urkommunismen till slavsamhället, från slavsamhället till feodalismen, från feodalismen till kapitalismen, och till slut till socialismen. Vägen är tydligt utstakad, och den leder bara i en riktning.

En sådan utvecklingsberättelse, där detaljerade analyser av konkreta historiska processer får ge vika för en förståelse där varje tidsperiod bara är ett tillfälligt stopp på en färd mot ett redan förutbestämt mål, må ha visst stöd i Karl Marx egna texter. Till exempel i förordet till den första upplagan av *Kapitalet*, där Marx beskrev hur “[d]et industriellt mera utvecklade landet visar det mindre utvecklade endast bilden av dess egen framtid.”¹ I sådana ordalag hoppades Marx klargöra att hans analys av de engelska fabrikerna hade en giltighet också bortom landets gränser, men som en biprodukt av vad som kanske mest var formuleringar för att sälja in en bok om England på den tyska marknaden lades grunden för en marxistisk idétradition där analysen av komplexa samhällsomvandlingar reducerades till en diagnostisering av olika utvecklingsstadier. England hade gått före i den kapitalistiska utvecklingen och medan Västeuropa redan befann sig på resa mot samma slutmål reducerades resten av världen till historiens väntrum. Även om Marx senare i livet tog avstånd från denna mekanistiska utvecklingsmodell satte den sin prägel på mycket av 1900-talets “officiella” marxism.² Hos exempelvis de tyska Socialdemokraterna ursäktade modellen en ekonomistisk tilltro till att socialismen skulle födas ur historiens “objektiva lagar” snarare än ur klasskampens oförutsägbara dynamik, och ledde till en orubblig skepticism gentemot den revolutionära potentialen i ett sådant “underutvecklat” land som Ryssland. Sovjetisk doktrin, å andra sidan, styrde kommunistpartierna i “Tredje Världen” mot en samarbetspolitik med inhemska borgerliga krafter därför att den socialistiska revolutionen inte ansågs kunna ske innan dessa samhällen hade genomgått det kapitalistiska stadiet.

Efter Berlinmurens fall och den officiella marxismens nederlag har stadietänkande likt detta givit bränsle till den marxistiska traditionens akademiska kritiker. Inom de olika postkoloniala teoribildningar som växte sig starka inom akademien från 80-talet har marxismens historiesyn ofta reducerats till blott ytterligare en version av den Eurocentriska utvecklingstron; det vill säga en förståelse av världshistorien som generaliserar från de specifika europeiska erfarenheterna, erfarenheter som får stå modell för vilken typ av “utveckling” som kan förväntas annorstädes. Ofta var sådan Eurocentrism uttalad, som i många av de idéer

som kom att dominera bistånds- och utvecklingspolitik efter andra världskriget, men minst lika ofta satte en outtalad Eurocentrism sin prägel på samhällsteorier som utgick från att fenomenet som studerades var uttryck för universella “rörelselagar” och sociala tendenser, vilka bara hade tagit sin mest utvecklade form i Europa. En sådan “historicism,” anser den postkoloniala tänkaren Dipesh Chakrabarty, lade grunden för en världsåskådning där kulturella skillnader mellan samhällen tolkades som temporala olikheter i hur långt dessa hade kommit i en gemensam utvecklingsbana mot ett redan förutbestämt mål. Denna åskådning legitimerade Europas “civilisatoriska” uppdrag i sina kolonier, och ledde till en förståelse av den europeiska utvecklingen självt som driven av strikt interna orsaker vilka helt enkelt kunde replikeras i de “underutvecklade” länderna. Hela mänskligheten var på väg i samma riktning, några hade bara oturen att anlända lite senare.³ Trots att en antikolonial tänkare som Frantz Fanon skulle argumentera för nödvändigheten att “tänja på de marxistiska analyserna” för att förstå de koloniala erfarenheterna, replikerades detta tankesätt bland de många marxister som okritiskt generaliserade från en europeisk modell av kapitalismen.⁴

För en politisk tradition som gärna stoltserar med sin antiimperialism kan den postkoloniala kritiken framstå som en oprovocerad attack, för att inte säga en direkt skymf mot alla de antikoloniala kämpar – intellektuella som Frantz Fanon och Walter Rodney, revolutionära ledare som Ho Chi Minh och Amílcar Cabral, och hundratusentals gräsrotsaktivister – som under 1900-talet anslöt sig till det marxistiska projektet med en tilltro till dess potential att frigöra “jordens fördömda.” Som en reaktion har många marxister defensivt anklagat postkoloniala tänkare för en kulturell relativism, och fortsatt framhäva Marx universella giltighet. Ett inflytelserikt – och kontroversiellt – försvar har kommit från sociologen Vivek Chibber, som i sin *Postcolonial Theory and the Specter of Capital* (2013) går till attack mot den relativism han ser i den indiska postkoloniala “subaltern studies”-skolan, där tidigare nämnda Chakrabarty ingår. För Chibber präglas den postkoloniala kritiken av en falsk förståelse av Indiens (och andra icke-västliga samhällens) historia som exceptionell och avskild från de processer Marx och andra identifierade i väst. Resultatet av en sådan kulturell relativism, anser Chibber, blir paradoxalt nog att postkoloniala teoretiker reproducerar precis den orientalism som de så ofta anklagar europeiska tänkare för; “Väst” och “Öst” målas upp som radikalt olika

samhällen, och medan modernistiska kvalitéer så som “rationalitet,” “liberalism,” eller “utveckling” tilldelas Väst, exotifieras icke-västliga samhällen när dess samhällsstruktur och befolkning anses präglade av äldre essentialistiska och icke-moderna kulturuttryck. Chibber förkastar därmed den postkoloniala kritiken, och argumenterar för en återgång till en universalistisk marxism som identifierar hur både “Väst” och “Öst” är “föremål för *samma grundläggande krafter* och därför del av *samma grundläggande historia*.”⁵

Men även om vissa har reagerat på den postkoloniala kritiken med att gå djupare in i marxismen som ett universalistiskt projekt, finns det egentligen ingen anledning att anta en hållning av antingen/eller. Likt Fanon när han uppmanade oss att “tänja” på marxismen, så kan vi förstå Marx insikter som absolut nödvändiga om än dock otillräckliga för att analysera kapitalismens utveckling utanför den västeuropeiska kontext i vilken han först formulerade dem. Istället för att dogmatiskt försvara universella rörelselagar, så kan vi söka *inom* själva den marxistiska traditionen för att finna förklaringsmodeller som inte nödvändigtvis förkastar kritiken av eurocentrismen, men som inte heller överger marxismen som en global idétradition. Sedan flera år tillbaka har ett sådant alternativ formulerats bland marxistiska forskare inom Internationella relationer vilka har återupplivat Leo Trotskijs teorier om *ojämn och kombinerad utveckling* – teorier först formulerade för att förklara varför den socialistiska revolutionen skedde i ett “underutvecklat” land som Ryssland – för en förståelse av globala processer där det generella och det partikulära inte står i motsättning gentemot varandra utan är djupt sammankopplade.

Från att ha varit ett mer eller mindre personligt teoretiskt projekt pådrivet av professorn i Internationella relationer Justin Rosenberg vid Sussexuniversitetet i England, så har de senaste tio åren sett en explosionsartad breddning av debatten med forskare inom utvecklingsstudier, antropologi, litteraturvetenskap, kulturgeografi, och historisk sociologi som alla har sökt sig till Trotskijs formuleringar för att hitta inspiration till en icke-eurocentrisk marxism.⁶ Denna idéutveckling är knappast en återgång till några slags trotskistiska profetiska sanningar, utan visar snarare hur vänsterrörelser och intellektuella inte behöver välja mellan att antingen förkasta marxismen eller dogmatiskt försvara en ytterst begränsad förståelse av dess universella giltighet, utan att en bred marxistisk tradition kan erbjuda teoretiska och politiska lösningar på problemet med eurocentrism som till och med går dju-

Likt Fanon när han uppmanade oss att “tänja” på marxism, så kan vi förstå Marx insikter som absolut nödvändiga om än dock otillräckliga för att analysera kapitalismens utveckling utanför den västeuropeiska kontext i vilken han först formulerade dem.

pare än de postkoloniala kritikerna. När Chibber menar att ”Öst” och ”Väst” är föremål för allmängiltiga historiska processer och att det därmed inte finns några problem med att generalisera från Marx’ insikter om den engelska industrikapitalismen, hävdar dessa forskare att det är just historiens allmängiltiga *ojämnheter* som likväl omöjliggör en okritisk förlängning av dessa insikter till en icke-europeisk kontext. Marx må ha giltighet bortom Europa, men inte i en oförändrad form. Om Trotskij’s idéer om den *permanenta revolutionen* är mer kända, var det hans analys av Rysslands ojämna och kombinerade utveckling som ytterst lade grunden för en sådan politisk strategi. Den ryska revolutionen var, som den italienska marxisten Antonio Gramsci påpekade, en ”revolution mot Kapitalet” – det vill säga en samhällsomvandling i öppet trots mot den ortodoxa marxismens stadietänkande, där socialismen skulle dyka upp först i de mest utvecklade kapitalistiska samhällena i Västeuropa.⁷ I sin översikt av ”Rysslands särdrag,” förkastade Trotskij en sådan historiesyn, och tecknade konturerna av teorin om ojämnheter och kombinerad utveckling som en förklaring till varför revolutionen skedde i Ryssland *på grund av*, snarare än trots, dess relativt ”underutvecklade” kapitalism:

Historiens lagar har ingenting gemensamt med pedantisk schematism. Ojämnheten, den historiska processens mest allmängiltiga lag, uppenbarar sig i sin skarpaste och mest invecklade form i de efterblivna ländernas öden. Under den yttre nödvändighetens piska tvingas den efterblivna kulturen att göra språng. Ur ojämlikhetens universella lag härrör sålunda en annan lag, som vi i brist på bättre kan kalla för lagen om den sammansatta utvecklingen - med vilket vi avser sammanträngningen av olika stadier, en kombination av olika steg, en blandning av föråldrade och mer samtida former.⁸

Mänsklighetens historia präglades, enligt Trotskij, av en ojämnheter utveckling, där olika samhällen aldrig följer efter varandra i redan utstakade utvecklingsbanor utan tar sina egna kvalitativa vägar. Men, i stark kontrast till en ren kulturell relativism, så formas ett samhälle inte i isolering, utan dess utveckling är djupt sammankopplad med samhällen som befinner sig på andra utvecklingsbanor. Kolonialism, imperialism, och kapitalistisk konkurrens – eller vad Trotskij kallade ”den yttre nödvändighetens piska” – tvingar de relativt ”underutvecklade” länderna att selektivt appropriera element från de mer ”utvecklade” för att inte förgås i konkurrensen.

”Den historiska efterblivenhetens privilegium,” skrev Trotskij, ”tillåter, eller snarare tvingar, landet att anta det som finns tillgängligt vid en viss tidpunkt och därigenom hoppa över en hel serie av mellanliggande stadier. Vildarna slängde omedelbart bort sina bågar och pilar och använde istället gevär, utan att för den skull behöva tillryggalägga den väg som låg mellan dessa vapen i det förflutna.”⁹ Den ”kombinerade” utvecklingen var således resultatet av en ojämnheter utvecklad, men djupt sammankopplad värld, där inget samhälle helt enkelt kunde utgöra en modell att slaviskt följa eftersom varje samhälles historiska utveckling präglas av komplext sammansatta element; det föråldrade och det samtida, det inhemska och det internationella, det progressiva och det reaktionära. Det var Rysslands ojämna och kombinerade utveckling – hur landet hade importerat avancerade kapitalistiska industrier men i en kontext präglad av tsarismens feodala repression – som utgjorde grogrunden för den explosiva samhällsutveckling där revolutionen vägrade att snällt vänta på den gradvisa utvecklingen av en liberal-demokratisk kapitalism. Den ryska historien hoppade istället över de ”mellanliggande stadier” som västeuropeiska marxister så länge hade predikat som en absolut nödvändig ingrediens för socialistisk utveckling.

Uppmärksamma läsare, framförallt bland de som inspireras av den postkoloniala kritiken, lär omedelbara notera Trotskij’s föråldrade och stundtals föringande språkbruk. I sitt tal om ”efterbliven” kultur och ”vildar” med pil och båge, reproducerade Trotskij i mycket den orientalistiska och eurocentriska diskurs som den postkoloniala litteraturen med rätta har dekonstruerat. Men, om det ofta är i diskursanalysen som de postkoloniala teoretikerna känner sig riktigt hemma, finns det ingen anledning att låta Trotskij’s språk förblinda oss för den radikala utmaning som hans teorier har inneburit för traditionella idéer om historiska utvecklingsstadier. För de marxistiska forskarna inom internationella relationer som på senare tid har återuppväckt idéerna om ojämnheter och kombinera utveckling, utgör dessa en tidig version av just den typen av multi-linjära historiesyn som är nödvändig för att verkligen utmana eurocentrismens grepp över samhällsvetenskapen. Trotskij’s idéer, som Rosenberg påpekar, utmanar klassiska samhällsteorier genom att infoga relationer *mellan* samhällen som en absolut nödvändig beståndsdel av varje historisk förklaringsmodell. Det vill säga, istället för att, å ena sidan, historisera interna förändringar över tid och, å andra sidan, geografiskt jämföra externa skillnader mellan samhällen, så tvingas vi att förstå hur *interna*

förändringar kan ha *externa*, mellan-samhälleliga orsaker. Genom att framhålla att all samhällsutveckling är ojämnheter men också kombinerad, tvingar oss Trotskij’s teorier att överge alla prentioner om ”*formandet* av samhället som analytisk föregående dess interaktion med andra samhällen.”¹⁰ Det moderna Europa växte fram i komplex *interaktion* med andra samhällen, och det finns ingen anledning att förutsätta att resten av världen kommer att följa exakt i dess fotspår. Om Rosenberg tidigt lade grunden för en återupplivad teori om ojämnheter och kombinerad utveckling, har Alexander Anievas och Kerem Nişancıoğlu i *How the West Came to Rule: The Geopolitical Origins of Capitalism* (2015) visat på teorins förmåga att utmana både den ortodoxa marxismen och dess postkoloniala kritiker. *How the West Came to Rule* är en revisionistisk historisk undersökning av kapitalismens uppkomst där ojämnheter och kombinerad utveckling erbjuder de analytiska verktygen för att skriva en icke-eurocentrisk utvecklingsberättelse med mellansamhälleliga relationer i centrum. Frågan om den historiska övergången till ett kapitalistiskt samhälle och en global ekonomi har utgjort ett av de huvudsakliga slagfälten för efterkrigstidens marxistiska debatt, där framförallt två perspektiv har ställts mot varandra: världssystemsteoretiker så som Immanuel Wallerstein (se *Röda Rummet*, #182-183) och den så kallade ”politiska marxismen,” representerade av tänkare så som Robert Brenner och Ellen Meiksins Wood (se *Röda Rummet*, #184-185). Medan de politiska marxisterna koncentrerade sig på att förklara kapitalismens uppkomst genom en analys av förändrade klassrelationer på den engelska landsbygden, konstruerade världssystemsteoretikerna sin förklaring kring hur den europeiska kolonialismens expanderade handelsrelationer gav upphov till en kapitalism som redan från början var ett globalt omfattande ”världssystem.” På så vis har debatten polariserats mellan de som identifierar *interna* orsakssamband och de som fokuserar på *externa* processer. Men, enligt Anievas och Nişancıoğlu, har båda perspektiven misslyckats med att till fullo gå bortom en eurocentrisk utvecklingsmodell; till och med världssystemsteoretikernas globala perspektiv präglas av en diffusionistisk analys centrerad kring Europas aktörskap som köpman och kolonialmakt som exploaterat och undertryckt icke-västliga folk, utan att självt nämnvärt ha förändrats i dessa våldsamma möten.

För Anievas och Nişancıoğlu kan kapitalismen, även om den först uppstod i Europa, inte förstås som en produkt av strikt europeiska sociala relationer och historiska processer. ”Kapitalis-

”

Mänsklighetens historia präglades, enligt Trotskij, av en ojämnheter utveckling, där olika samhällen aldrig följer efter varandra i redan utstakade utvecklingsbanor utan tar sina egna kvalitativa vägar. Men, i stark kontrast till en ren kulturell relativism, så formas ett samhälle inte i isolering, utan dess utveckling är djupt sammankopplad med samhällen som befinner sig på andra utvecklingsbanor.

men uppkomst i Europa,” skriver de, “var inte enbart ett inomeuropeiskt fenomen, utan bestämt *internationellt* (eller inter-samhälleligt): där icke-europeiskt aktörskap obevekligt inkräktade på och (om)formade den europeiska utvecklingens bana och natur.”¹¹ Med sitt världshistoriska fokus spårar *How the West Came to Rule* kapitalismens ursprung i välkänd europeisk kolonialism (både på andra sidan Atlanten och i Sydostasien), men sätter också den europeiska historien i relation till starkare geopolitiska entiteter vars inflytande omformade det relativt “underutvecklade” Europas väg mot kapitalismen: från mongolisk integrering av den Euroasiatiska kontinenten, som förde med sig handel och teknologisk utveckling men också digerdöden med dess ödesdigra konsekvenser för europeisk feodalism, till det Ottomanska imperiets konflikter med den Habsburgska monarkin och de italienska stadsstaterna vilket gav Nordvästeuropa ett visst geopolitiskt andrum och bidrog till ett kommersiellt strukturellt skifte från Medelhavet till Atlanten. Under “den yttre nödvändighetens piska” växte kapitalismen fram i England, inte för att England var det mest “utvecklade” samhället utan precis tvärt om; Englands relativa “underutveckling” i både europeisk och global jämförelse innebar, i Trotskijs termer, ett privilegium av historisk “efterblivenhet” som tillät England (och senare Europa mer generellt) att hoppa över utvecklingsstadier. Europeisk kapitalism var i grunden “sammansatt” och “kombinerad”; resultat av en mängd mellansamhälleliga relationer där Europa inte alltid var den dominerande parten. Samtidigt var kapitalismen sammansatt också i ett annat avseende: klassrelationen mellan arbete och kapital “kombinerades” med andra historiska processer och maktrelationer, så att vi inte kan förstå kapitalismen uppkomst isolerad från kolonialismen, rasismen, och patriarkatets (lika ojämna och kombinerade) historia.

Om vi ser bortom Trotskijs föråldrade språkbruk, lägger hans teori om ojämnhet och kombinerad utveckling grunden för en kraftfull anti-eurocentrisk marxism, genom att göra upp med det stadietänkande som präglar inte bara Dan Berglunds *Kampens Väg* utan mycket av 1900-talets “officiella” marxism. Idén om ojämnhet och kombinerad utveckling tillåter oss att bryta med en historiesyn där utvecklingsprocesser antas följa en väg som redan stakats ut av det mest “avancerade” samhället, eftersom relationer mellan samhällen på kvalitativt olika utvecklingsbanor nödvändigtvis innebär en komplex och kombinerad historisk process. Den undergräver den eurocentristiska världsbilden genom att påvisa hur “Öst” aldrig kommer bli en enkel kopia av “Väst” och därmed inte kan förstås genom att okritiskt generalisera utifrån europeiska modeller, men samtidigt så problematiseras Europas egna historia. För Anievas och Nişancioğlu utgör detta Trotskijs viktigaste bidrag till den

postkoloniala debatten, för om postkolonial tänkare – i sitt motstånd mot de stora så kallade “meta-berättelserna” om kapitalismens triumf och modernitetens uppkomst – har fokuserat på att uppvärdera icke-västliga historiska erfarenheter, så har de sällan vänt sina analysmodeller tillbaka mot Europa självt. Därmed har de paradoxalt nog upprätthållit en världsbild där just Europa framstår som normen från vilken andra samhällen utgör undantag. Men inte ens i Europa följde kapitalismen en “normal” utvecklingsbana. Också där var kapitalismens uppkomst en ojämnhet och kombinerad process, präglad av en komplex samexistens mellan nya och föråldrade element, inhemsk och främmande orsakssamband, kapitalistisk och mer-än-kapitalistiska sociala relationer. Om Fanon således uppmanade marxister att “tänja” på sina analyser för att förstå den koloniserade världen, tvingar oss teorin om ojämnhet och kombinerad utveckling att tänja på marxismen också i Europa. <<

Om vi ser bortom Trotskijs föråldrade språkbruk, lägger hans teori om ojämnhet och kombinerad utveckling grunden för en kraftfull anti-eurocentrisk marxism, genom att göra upp med det stadietänkande som präglar inte bara Dan Berglunds *Kampens Väg* utan mycket av 1900-talets “officiella” marxism.

¹ Marx, Karl. *Kapitalet: kritik av den politiska ekonomin. Bok 1: Kapitalismens produktionsprocess*. Ivan Bohman (övers). Lund: A-Z, 1969[1867].

² Se diskussionerna om den “senare Marx” i Shanin, Teodor. *Late Marx and the Russian road: Marx and the peripheries of capitalism*. New York: Monthly Review Press, 1983.; Anderson, Kevin B. *Marx at the margins: On nationalism, ethnicity, and non-western societies*. Chicago: The University of Chicago Press, 2010.; Pradella, Lucia. *Globalization and the critique of political economy: New insights from Marx's writings*. London: Routledge, 2014.

³ Chakrabarty, Dipesh. *Provincializing Europe*. Princeton: Princeton University Press, 2000.

⁴ Fanon, Frantz. *Jordens fördömda*. Stockholm: Leopard Förlag, 2013 [1961].

⁵ Chibber, Vivek. *Postcolonial theory and the specter of capital*. London: Verso, 2013, 291.

⁶ Många av bidragen till debatten kan hittas på bloggen *unevenandcombineddevelopment.wordpress.com*

⁷ Gramsci, Antonio. The Revolution against ‘Capital’. *Avanti*, 24 December 1917. Tillgänglig på: <https://www.marxists.org/archive/gramsci/1917/12/>

revolution-against-capital.htm.

⁸ Trotskij, Leo. *Ryska Revolutionens Historia, Band 1*. Jan-Christer Hamberg & Per-Olof Matsson (övers). Bokförlaget Röda Rummet, 1988 [1930]: 5. Tillgänglig på: https://marxistarkiv.se/klassiker/trotskij/1930/ryska_revolutionen_1.pdf

⁹ Ibid.

¹⁰ Rosenberg, Justin. “Why is there no international historical sociology?.” *European Journal of International Relations* 12, no. 3 (2006): 325.

¹¹ Anievas, Alexander, and Kerem Nisancioğlu. *How the west came to rule: the geopolitical origins of capitalism*. London: Pluto Press, 2015, 4.

Hur nyliberalismen omformade mänskliga rättigheter

En intervju med Jessica Whyte

Ur *Jacobin* 10/8 2021

Nyliberalismens intellektuella gudfäder visste att de behövde knyta en filosofi med ädla ideal till det system byggt på fria marknadskrafter som de ville sprida över hela världen. De fann det de behövde genom att förvanska idén om de mänskliga rättigheterna.

Två till synes orelaterade händelser ägde rum 1947. Det var det året som FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna utarbetades. Det var också det år då Mont Pelerin Society bildades, ett sällskap bland vars ursprungliga medlemmar fanns anns den nyliberala teorins banbrytare Friedrich Hayek och Milton Friedman. I *The Morals of the Market: Human Rights and the Rise of Neoliberalism* undersöker den politiska filosofen Jessica Whyte det historiska och idémässiga förhållandet mellan mänskliga rättigheter och nyliberalism. Som en reaktion på andra världskrigets fasor samlades delegater i FN för att formulera en lista över allmänna mänskliga rättigheter. Samtidigt ledde Friedrich Hayek ett försök att återuppliva den internationella liberalismen, vilket påstods vara motiverat av en liknande oro över att situationen för mänsklig värdighet och frihet var hotad.

FN-delegaterna och de tidiga nyliberalerna var oense om den rätta lösningen på de sociala kriser som kriget hade skapat. De förra antog en omfattande lista över sociala och ekonomiska rät-

tigheter som grund för efterkrigstidens samhällsordning. De senare beskrev däremot statlig välfärd och planering som totalitära hot mot ”den västerländska civilisationen”.

Whyte hävdar att regeringar, ideologer och intellektuella har anammat den nyliberala diskursen om mänskliga rättigheter för att ha ett moraliskt språk som passar det marknadscentrerade samhälle som de hade skapat. Det blev möjligt efter att nyliberalerna hade tömt talet om de mänskliga rättigheterna på dess radikala innehåll.

Whyte talade med Jacobins Angela Smith om nyliberalismens kris och vad som kan komma härnäst.

Angela Smith Berätta om bakgrunden till *Morals of the Market*. Vilka frågor fick dig att skriva den här boken?

Jessica Whyte Jag försökte förstå förhållandet mellan mänskliga rättigheter, som å ena sidan hade dominerat språket i de politiska konflikterna från slutet av 1970-talet och framåt, och å andra sidan nyliberalismen, som i stor utsträckning hade tillämpats under samma period. Jag var intresserad av att förstå varför vår nyliberala tid också hade varit rättigheternas tid. Så jag bestämde mig för att gå tillbaka till 1947, då FN:s kommission för mänskliga rättigheter började utarbeta den allmänna deklarationen om de mänskliga rättigheterna.

Det året samlades också en grupp ekonomer, filosofer och historiker i en schweizisk alpbjör för att bilda Mont Pelerin Society. Sällskapet sammankallades ursprungligen av Friedrich Hayek och försökte återuppliva den internationella liberalismen för att motverka socialismen, socialdemokratien och andra ”kollektivistiska” strömningar. Bland dess grundare var ekonomer

BILD. Jessica Whyte

från den österrikiska skolan som Ludwig von Mises, ordoliberaler från den tyska Freiburgskolan som Wilhelm Röpke och Alexander Rüstow, och Chicagoskolans ekonomer Milton Friedman och Frank Knight. Ett stort antal andra var också inblandade, inklusive den schweiziska diplomaten William Rappard, den brittiska ekonomen Lionel Robbins och de franska filosoferna Bertrand de Jouvenel och Raymond Aron. Mont Pelerin Society, som fortfarande existerar, växte till ett kollektiv av nyliberala tänkare, som fortsatte att definiera och argumentera för en global nyliberalism i flera årtionden.

Jag ville komma underfund med hur nyliberalerna själva uppfattade och relaterade till mänskliga rättigheter, och om de hade bidragit till utvecklingen av den typ av politik om mänskliga rättigheter som blev framträdande från 1970-talet och framåt. Min forskning, och boken som jag utvecklade utifrån den, är ett försök att förstå den roll som mänskligt rättighetstänkande spelar i nyliberalernas teori och praktik.

AS Det finns en utbredd förståelse i vänstern om att nyliberalism är ett amoraliskt synsätt, som endast ägnar

Jag ville komma underfund med hur nyliberalerna själva uppfattade och relaterade till mänskliga rättigheter, och om de hade bidragit till utvecklingen av den typ av politik om mänskliga rättigheter som blev framträdande från 1970-talet och framåt.

INTERVJU

Jessica Whyte

är verksam som filosof vid Nya Sydwaless universitet i Australien. Hon har tidigare skrivit en bok om den Italienska filosofen Giorgio Agambens politiska tänkande. Hennes senaste bok, *The Morals of the Market*, gavs ut 2019 och har blivit mycket uppmärksammasad.

sig åt ekonomisk rationalism och målet om gränslös tillväxt. Naturligtvis har detta moraliska konsekvenser. Men i din bok hävdar du att nyliberalismen från början var ett moraliskt projekt. Det är därför som nyliberalismen påverkade – och påverkades av – teoriutvecklingen om mänskliga rättigheter. Hur förändrar denna analys av nyliberalismen som ett moraliskt projekt vår förståelse för hur den utvecklades från 1940-talet och framåt?

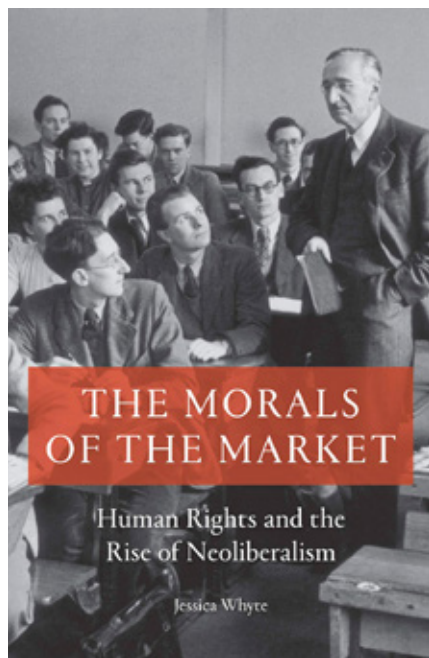
JW Jag var inte alls tillfreds med ett av de sätt att förstå nyliberalismen som dominerar och ser det som en amoralisk ekonomisk rationalitet som reducerar människor till ”homo economicus”. Denna tolkning rimmade mycket illa med vad jag hittade i Mont Pelerin Societys arkiv.

När du tittar på Mont Pelerin Societys grunddokument från 1947 framträder en annan bild. Enligt sina egna ord trodde nyliberalismens grundare att ”civilisationens centrala värden är i fara”. Denna civilisatoriska kris, hävdade de, var resultatet av förnekandet av absoluta moraliska normer. Mot bakgrund av detta försvarade många nyliberaler den moraliska legitimiteten för ”den västerländsk civilisationen”, vilken de förknippade med familjevärden, individuell frihet, personligt ansvar och att acceptera resultaten av marknadskonkurrensen.

Det var inte så att marknadskonkurrens för nyliberaler helt enkelt var ett effektivare sätt att distribuera varor och tjänster. Istället var marknaden den centrala institutionen som kunde samordna samhället för att motverka politisk makt. Särskilt Friedrich Hayek ansträngde sig mycket för att formulera vad han betraktade som marknadens moral. Han hävdade att ett fritt samhälle bara kunde överleva om människor tolererade stora ojämlikheter och avstod från att kollektivt störa marknadens ordning. Framgången för en konkurrensutsatt marknadsordning var beroende av att dessa övertygelser inpräntades.

AS Hur hjälper detta perspektiv oss att förstå nyliberalismens moraliska ambitioner idag?

JW Jag tror att detta förändrar vår förståelse av alliansen mellan socialkonservatism och nyliberalism, som är särskilt spridd i USA. Den politiska teoretikern Wendy Brown tog upp detta problem sina tidiga arbeten, precis som sociologen Melinda Cooper. De har båda försökt lösa gåtan med hur torra, amoraliska ekonomiska nyliberaler – i synnerhet de som är förknippade med Chicago School of Economics – i kölvattnet av den sexuella revolutionen, kom att göra gemensam sak med nykonservativa, evangelikaner och so-

JESSICA WHYTE

The Morals of the Market: Human Rights and the Rise of Neoliberalism
Verso, 2019.

cialkonservativa.

Om vi flyttar fokus från USA och tillbaka till 1940-talets Europa blir det tydligt att socialkonservatism inte var ett löst komplement till nyliberalismen. Det var snarare en betydelsefull del av det nyliberala paketet från början. Nyliberala tänkare behövde inte titta utanför den nyliberala rörelsen för att hitta starkt försvar för kristendomen eller för den västerländsk civilisationens överlägsenhet. De behövde inte heller leta någon annanstans för att hitta ett försvar av familjen. Den tyska nyliberalen Wilhelm Röpke beskrev den som ”kvinnans naturliga sfär, den rätta miljön för att uppfostra barn, ja själva stamcellen i samhället.” Som jag hävdar, så trodde de tidiga nyliberala tänkarna verkligen att socialdemokratins och välfärdsstatens framväxt hotade att ta över kvinnans naturliga roll i familjen.

AS Andra forskare - särskilt Samuel Moyn, professor i rättsvetenskap och historia vid Yale - har antytt att nyliberalism och mänskliga rättigheter ”hör ihop” eller att de ”samverkar väl”. Du däremot hävdar att det nyliberala projektet förändrade teorierna om mänskliga rättigheter. Med tanke på vilken central roll idén om mänskliga rättigheter spelar i sociala rörelser, tror du att nyliberalismen avpolitiserade dessa rörelser och fick dem att röra sig bort från den politiska kampen? Finns det ett samband med att politiska rörelser drogs in i avpolitiserade NGO:er (icke-statliga organisationer)?

JW Nyliberala tänkare och ledare antog en uttrycklig strategi för att avpolitisera sociala rörelser. I början av 1900-talet förenades nyliberalerna i Mont Pelerin Society i övertygelsen om att marknaden kunde användas

för att lugna sociala relationer. För att kunna göra detta tog de fram en idé från 1700-talet som utvecklingsekonom Albert Hirschman lanserat.

De tidiga nyliberalerna hävdade att när människor agerar utifrån kalla, rationella intressen är de mindre fångna i sina starka politiska passioner. Följaktligen betraktade nyliberalerna det civila samhället som en sfär av ömsesidigt fördelaktiga, egennyttiga relationer som måste skyddas från intrång från politiken. Mänskliga rättigheter kan användas för att skydda det civila samhället och enskilda personers privata domäner - framför allt deras privata egendom - från politiska utmaningar.

I internationell skala innebar detta också att skydda investerarnas rättigheter. Detta var särskilt viktigt i tidigare kolonier, med postkoloniala stater som försökte expropriera multinationella företags egendom och företag knutna till tidigare kolonialmakter. Nyliberalismens grundare såg i stort sett mänskliga rättigheter som en broms för politiken och som ett sätt att förhindra politiska ingripanden.

När det gäller NGO:er tenderade nyliberalerna själva att vara ganska ambivalenta. Jag menar dock att från och med 1970-talet antog många NGO:er för mänskliga rättigheter det nyliberala synsättet. De kom att se politik som våldsam och förtryckande, medan de betraktade det civila samhället och marknaden som sfärer för individens frihet och ömsesidigt fördelaktiga sociala relationer.

AS Så på vilket sätt accepterade nyliberala tänkare statens roll som en garant för mänskliga rättigheter? Och vilken typ av förhållande ville de skapa mellan övernationella institutioner som FN och nationalstaten som sådan?

JW Nyliberalismen är verkligen inte mot staten. Tvärtom är nyliberalismen mycket intresserad av att mobilisera staten för att skydda den konkurrensutsatta marknaden från politiska utmaningar. Det som nyliberalerna verkligen motsatte sig var folkligt självstyre. Det finns en gestalt som ständigt återkommer i nyliberala skrifter som totalitarismens ursprungsteoretiker: den radikala upplysningsfilosofen Jean-Jacques Rousseau från Genève. Rousseau är kanske den viktigaste teoretikern när det gäller folkmakt.

Nyliberalerna ville avpolitisera staten. De avvisade Rousseaus argument om att folkviljan ska utvecklas genom staten och att staten kan vara en institution som upprätthåller folkligt självstyre. I stället ville de begränsa statens roll till att sätta in polis mot socialt missnöje och motverka hot mot marknaden. Nyliberalismens grundare stödde statliga ingripanden för att bevara marknadsförhållandena. De såg

De tidiga nyliberalerna hävdade att när människor agerar utifrån kalla, rationella intressen är de mindre fångna i sina starka politiska passioner. Följaktligen betraktade nyliberalerna det civila samhället som en sfär av ömsesidigt fördelaktiga, egennyttiga relationer som måste skyddas från intrång från politiken.

idén om mänskliga rättigheter som fördelaktig eftersom den kunde användas för att legitimera ingripanden för att skydda marknadsförhållandena på internationell nivå.

AS Nyliberalismen konsoliderades och blev hegemonisk under 1970- och 80-talet, liksom det sätt att betrakta de mänskliga rättigheterna, som den förordade. Samtidigt var kommunistiska revolutionära projekt och statlig socialism på tillbakagång. Hur ser du på sambandet mellan dessa trender?

JW Nyliberalismen uppstod i mitten av nittonhundratalet som en reaktion på framväxten av socialismen, kommunismen, antikolonial nationalismen och socialdemokrati. På 1970- och 1980-talen, när dessa politiska strömningar minskade i betydelse, började nyliberalismen sin marsch mot hegemoni. Det var också under denna period som en diskussion om mänskliga rättigheter blev framträdande, med ett fokus på medborgerliga och politiska rättigheter på bekostnad av sociala och ekonomiska rättigheter.

För att förstå sambandet mellan dessa utvecklingstrender tittade jag på Frankrike och fokuserade på den humanitära NGO:n Läkare Utan Gränser (MSF), vilken uttryckligen antog nyliberalt tänkande i motsats till postkoloniala krav på global omfördelning. I början av 1980-talet blev det vanligt att hävda att det emancipatoriska löftet från frigörelsekampen i tredje världen hade slutat med några ganska katastrofala scenarier och auktoritära och repressiva regimer. Uppgifterna bakom de förklaringar och den argumentation som Läkare Utan Gränser använde påståendet att endast en konkurrensutsatt marknadsekonomi kan bevara mänskliga rättigheter, bygger på den nyliberala utvecklingsekonomen Peter Bauers tankegod.

Mänskliga rättigheter kom under denna period att bli framträdande som alternativ till de nu solkade utopierna som förknippades med kommunismen och tredje världens frigörelse, vilket är vad Samuel Moyn har hävdat. Men än mer än så gav diskursen om mänskliga rättigheter moralisk legitimitet till den nyliberala agendan.

Läkare Utan Gränser var mycket tydliga med att de avvisade idéer om ekonomisk suveränitet och ekonomisk omfördelning. Men också många andra människorättsorganisationer förstärkte den nyliberala attacken mot postkolonial frigörelse och ställde sig bakom kravet på nya former av humanitärt ingripande i tidigare kolonier.

AS Är Läkare Utan Gränser ett exempel på en progressiv organisation som antog nyliberala perspektiv?

JW Ja. Trots att det är en humanitär

NGO började Läkare Utan Gränser anföra mycket starka ekonomiska argument, särskilt mot idén om den Nya internationella ekonomiska ordningen, som stöddes av den alliansfria rörelsen [av nationer som varken ställde sig bakom den kommunistiska världen eller USA och NATO]. Läkare Utan Gränser ledning började använda argument som nyliberala tänkare hade använt i decennier och hävdade att västmakterna inte skulle falla offer för så kallad kolonial skuld.

De bestämde sig också för att avvisa argumenten från en tidigare generation av antikoloniala tänkare, till exempel Frantz Fanons redogörelse för hur Europas rikedom bokstavligen stals från de tidigare kolonierna, argument som upprepades och spreds vidare av Jean-Paul Sartre. Läkare Utan Gränser ledning använde sig av Bauer för att uttryckligen avvisa argumentet att det fanns ett samband mellan Europas rikedom och utarmningen av tidigare kolonier. Detta var avgörande för att de förkastade ”kolonial skuld”.

AS Och så antog en rad progressiva människor i princip de nyliberala perspektiven på civilisation, ras och nation?

JW Mänskliga rättighetsteoretiker gick inte alltid lika långt som de nyliberala när de uttryckligen anammade tanken att den västerländska civilisationen är överlägsen på grund av att den värderar marknaden och mänskliga rättigheter. De utnyttjade dock nyliberala tänkare när de utvecklade det jag kallar ”nyliberala mänskliga rättigheter”, som förutsatte att mänskliga rättigheter kräver en konkurrensutsatt marknadsekonomi.

I *Human Action: A Treatise on Economic (Mänskligt handlande*. Timbro 2021) framställer Ludwig von Mises mycket bestämt denna uppfattning. Där hävdade han att ”så snart den ekonomiska frihet som marknadsekonomi ger sina medlemmar avlägsnas, så blir alla politiska friheter och rättigheter en bluff.” Många människorättsorganisationer accepterade detta, både implicit och explicit.

Däremot var frivilligorganisationerna mer ovilliga att acceptera de uttryckliga rashierarkier som vissa nyliberala teoretiker försvarade. De gick till exempel aldrig så långt som Mises, som i *Mänskligt handlande* hävdade att ”de bättre raserna” har en särskild förmåga till socialt samarbete genom marknaden och följaktligen att ”de folk som har utvecklat systemet för marknadsekonomi och håller fast vid det i alla avseenden är överlägsna alla andra folk.”

Genom att hävda att fattigdomen i postkoloniala nationer var ett resultat av självförvållade skador, accepterade

många NGO:er implicit en rasifierad diskurs som dölde hur kolonialmakter och påstått fria marknadsförhållanden hade utarmat tidigare kolonier. Dessutom omfattade de NGO:er, som sade sig kämpa för mänskliga rättigheter, ofta den nyliberala dikotomin mellan politik och marknad, som värderade den senare som en motvikt till den föras auktoritära inslag.

AS Hur stämde den nyliberala uppfattningen av frihet och suveränitet överens med deras negativa hållning till självbestämmande och antikoloniala strider? Och vilken specifik uppfattning av frihet och suveränitet förespråkar nyliberalerna?

JW Låt oss börja med frihet. Frihet är intressant eftersom det är det värde som är mest förknippat med nyliberalism. Om du tittar mycket noga på deras verk, så sammanfaller den nyliberala förståelsen av frihet med vad Hayek beskrev som underkastelse under marknadens opersonliga resultat. För nyliberala tänkare är friheten mycket tydligt begränsad till vad som är förenligt med en konkurrensutsatt marknadsordning.

Detta är en slags frihet som är alltför välbekant idag. Du är fri att söka ett annat jobb, omskola dig, att gå tillbaka till universitetet eller köra för Uber. Men du är inte fri att gå med i en fackförening eller att kämpa mot kapitalistiska marknadsförhållanden på internationell nivå.

När den formella kolonialismen upphörde var nyliberalismen mycket angelägen om att blockera uppkomsten av verklig politisk frihet eller självbestämmande för folken i de tidigare kolonierna. Istället ville de se till att de tidigare kolonierna underordnade sig och intog sin traditionella plats i den internationella arbetsfördelning som skapats av kolonialismen.

Det är samma sak när vi tittar på tanken om självbestämmande. Nyliberalerna argumenterade för vad Mises kallade ”marknadens suveränitet”. För dem gav marknadens suveränitet inte någon rätt att göra motstånd - alla var tvungna att anpassa sig till sin plats i en given marknadsordning. Återigen, detta står i mycket stark motsättning till idén om ekonomiskt självbestämmande som var populär i postkoloniala samhällen.

Nyliberalerna motsatte sig tanken på folklig bestämmande över naturresurser och argumenterade istället för att råvaror borde tillhöra den som kunde köpa dem på den öppna marknaden. Deras ideal var att där de ekonomiska förhållandena under kolonialtiden fortsatte efter att den formella kolonialismen upphört.

AS Efter valet av Donald Trump pro-

klamerade en rad tänkare - från den radikale politiske filosofen och aktivisten Cornel West till Samuel Moyn - att nyliberalismen var död. Det är ett påstående som människor har gjort i decennier. I *The Morals of the Market* kritiserar du denna typ av epoktänkande. Vad är det som gör att proklamationer om nyliberalismens död står i vägen för tänkandet på samtida politik?

JW Nyliberalismen har förklarats död så många gånger nu. Och ändå verkar den ständigt återuppliva sig själv. Som ett resultat har alla slags metaforer cirkulerat, inklusive idén om ”zombienyliberalism” och vad Zachary Manfredi och William Callison nyligen har kallat ”muterad nyliberalism”.

”Muterad nyliberalism” kan vara ett bättre sätt att förstå nyliberalismens utvecklingsbana från Trumpperioden och framåt. Den version av nyliberalism som förknippas med Clintons i USA och Third Way Labour i Storbritannien kombinerade en socialt progressiv agenda med fri marknadsekonomi. Den versionen har ersatts inte bara i USA och Storbritannien utan också i Indien, Brasilien och Ungern av en mycket mer uttryckligt reaktionär, rasistisk och socialt konservativ nyliberal version. Men om du ser tillbaka på nyliberalismens historia blir det klart att dessa till synes nya teman - oavsett om de bekräftar överlägsenheten i ”väst” eller en hierarki av civilisationer eller raser - alltid har haft en nyckelplats i den nyliberala världsbilden.

Trots det tror jag att det pågår en verklig förändring idag. Människor som Margaret Thatcher, Ronald Reagan och till och med Tony Blair kunde presentera nyliberalism som ett utopiskt löfte. Det fanns en känsla av att det skulle leda till en ljusare framtid. Detta har kraftigt svärtats av globala ekonomiska och finansiella kriser, COVID-19-pandemin och den klimatkatastrof som håller på att utvecklas.

Även om jag tror att vi ser en förändring, oroar jag mig också, för nyliberalismen är en väldigt ihärdig och ut hållig uppsättning idéer och metoder. Förutom att påverka beslutsfattandet på djupet, har nyliberalismen trängt in i våra personligheter. Att störta nyliberalismen kommer därför att vara en extraordinär utmaning och kräva en mycket mer av politisk mobilisering än vad vi hittills sett.

AS Vad menar du när du säger att nyliberalismen har trängt in i våra personligheter?

JW Jag tror att det är väldigt vanligt nuförtiden att människor ser sig själva som entreprenörer som interagerar på en konkurrensutsatt marknad. Till exempel har fackföreningarnas arbete underminerats av tanken att individen

själv är ansvarig för att göra motstånd, för att förbättra sitt eget liv och för att bestämma sitt eget öde. I den meningen har marknadens moral de facto allmänt accepterats, även i stor utsträckning av människor som inte ser sig själva som nyliberala.

Det har blivit vanligt att människor tror att det är så världen fungerar och att det inte finns mycket av alternativ. Detta beror också på att nyliberala reformer har urholkat det sociala stöd och de välfärdssystem som en gång skulle ha gett människor ett alternativ till att enbart vara hänvisade till att lita till sig själva.

I ett sådant här sammanhang är utmaningen att övertyga människor att tro på tanken att en kollektiv social förändringsprocess kan erbjuda dem mer än individualiserade investeringar i den egna framtiden. Detta är en stor fråga, och det kräver att vi förändrar inte bara vårt sätt att tänka, utan också den materiella verklighet som nyliberalismen har skapat globalt.

AS Förutom att undersöka hur nyli-

beralismen och idéerna om mänskliga rättigheter utvecklades tillsammans ger *The Morals of the Market* en redogörelse för hur nyliberalismen formade USA: s imperialism. I USA har liberaller nyligen firat att demokraterna är tillbaka vid makten. Vad anser du om Joe Bidens presidentskap? Vad händer med nyliberalismen?

JW Demokraternas återkomst till Vita huset är mycket intressant, både för nyliberalismen och för de mänskliga rättigheterna. Utrikesminister Antony Blinken har nyligen förklarat att Bidenadministrationen kommer att sätta mänskliga rättigheter i centrum för sin utrikespolitik. Det är mycket tydligt att detta är en del av det nya kalla kriget med Kina. Även om Blinken och Biden har uttalat ett engagemang för allmän-giltiga mänskliga rättigheter, som inte skiljer mellan allierade och motståndare, är deras fokus på Kina tydligt.

I kölvattnet av Israels senaste förödande bombardemang av Gaza blockerade Bidenadministrationen

upprepade gånger uttalanden från FN:s säkerhetsråd som krävde att of-fensiven skulle upphöra. Detta visar att Bidenadministrationen är lika selektiv i hur de tillämpar mänskliga rättighe-ter i utrikespolitiken, som alla tidigare amerikanska regeringar. På många sätt är det inte förvånande.

Jag tror att emellertid att vi ser ett spännande skifte under Biden, åtmins-tone i retoriska termer. Hans admi-nistration vänder sig uttryckligen bort från resultaten och retoriken från år-tionden av nyliberal omstrukturering. Det märks tydligast i hans uttalanden om att trickle-down ekonomi aldrig har fungerat, att “den stora staten” är tillbaka. Det märks också i hans plä-dering för att staten måste spela en väsentlig roll för att skapa den fysiska och sociala infrastruktur som möjlig-gör ekonomiskt deltagande och främjar större jämlikhet.

Internt verkar USA gå mot en mer statsstyrd kapitalism. Detta väcker en intressant fråga: hur kommer detta skifte att förändra hur man förespråkar

mänskliga rättigheter på internationell nivå? I ett tal inför att USA släppte den årliga rapporten om mänskliga rättigheter i mars 2021, hävdade ut-rikesminister Blinken att länder som respekterar mänskliga rättigheter är bättre marknader för amerikanska varor, medan de länder som förnekar mänskliga rättigheter också är de som bryter mot handelsreglerna.

Detta är ett klassiskt uttalande i linje med det nyliberala människorättspa-radigmet. Om Bidenadministrationen verkligen styr mot en ekonomisk poli-tik, som ger staten en större roll när det gäller ägande och kapitalförvaltning, kommer det att bli intressant att se hur detta förändrar USA: s männis-korättspolitiska agenda. Människors rättigheter kan mycket väl betraktas som mindre centrala i en värld med en statsstyrd kapitalism, där talet om na-tionella intressen får en förnyad tyngd i språket. <<

Översättning: Kerstin Eldh

Ett rop på (ömsesidig) hjälp: Klimatrörelsen och återuppprättandet av tron på kollektiv handling

Klimatrörelsen domineras idag av protester, opinionsbildning och teoretiserande. Även om alla dessa former av motstånd är nödvändiga så bidrar de inte till det som är varje radikal rörelses viktigaste uppgift: att samla och organisera ett växande antal människor i en massrörelse. Johan Örestig argumenterar för att organisering enligt principen om ömsesidig hjälp kan bli arenor för att solidariskt lösa gemensamma problem i vardagen och en övningsplats för självorganisering.

ARTIKELFÖRFATTARE

**Johan
Örestig**

är universitetslektor och doktor i sociologi. Ingår i Röda Rummet's redaktion.

Klimatdebatten är märklig. Fullständigt motstridiga förhållningssätt trängs med varandra. Några av dem är pessimistiska. En sådan är alarmism. Världen brinner, lä- get är akut. Tiden rinner ut och snart är det för all framtid försent. En annan är fatalism. Den globala uppvärmningens effekter ökar desperationen i världen så att de ojämlikheter och det förtryck vi ser nu kommer accentueras: murar och bunkrar skyddar de rika medan de fattiga förgås i torka och bränder eller i oundvikliga inbördeskrig. Vi hör

också nihilister skratta åt tanken på en fossilfri värld och väljer att gasa på så länge de kan. Andra förhållnings-sätt är optimistiska. Bland dem ser vi en teknikfetischistisk tilltro till att vår tids exponentiellt ökande innovations-takt gör att det bara är en tidsfråga tills ny teknik uppfinns som en gång för alla löser motsättningen mellan mass-produktion och ekologisk hållbarhet. En mindre drömsk optimism är den politiska pragmatismen. Här handlar det om tron på att vi sitter i samma båt. Tvärpolitiska förhandlingar och kom-promisser på nationell och internatio-

nell nivå kommer förr eller senare leda till insikt om klimatkrisens allvar och konsensus kring ett kraftfullt politiskt svar på den. Den allmänna förvirringen syresätts av klimatförnekelsens para-doxala livskraft. Som Andreas Malm och The Zetkin Collective visar i boken *White Skin, Black Fuel: On the Danger of Fossil Fascism* så är bandet mellan den fascistiska traditionen och det fos-sila kapitalet så starkt att klimatförne-kelsen rentav kan öka när den globala uppvärmningens effekter slår hårdare mot samhället.

Men det finns faktiskt något gemen-samt hos dessa disparata förhållnings-sätt: folkets kollektiva kraft är frånva-rande. I boken *Hope Without Optimism* menar Terry Eagleton att pessimism och optimism förenas av att de är på förhand givna antaganden. De bygger på att allt till sist kommer sluta i helve-te eller frälsning. Båda är uttryck för en kvävande uppgivenhet kring möjlighe-ten att människor aktivt ska förändra världen genom kollektiv handling. Då återstår ju bara att luta sig tillbaka i förvissningen om att framtiden, vad vi än gör, redan är avgjord. Denna misstro mot kollektiv handling är inte bara ett stort problem för klimatrörelsen, den finns också inom den. För hur många är vi inte som, trots att vi fortsätter kämpa, med allt jämnare mellanrum känner uppgivenhet? Detta slår lätt över i generaliserande antaganden om människans natur. Vi är för själviska, irrationella eller empatilösa för att agera innan det är försent.

Vad klimatrörelsen behöver odla är därför inte pessimism eller optimism utan hopp. Eagleton menar att det som utmärker hopp är att det inte är någon grundmurad utgångspunkt utan att det ständigt stöps om, förstärks och försvagas. Hoppet är grundat i ett slags begär efter något som den rådande ord-ningen inte tillfredsställer. I klimatfrå-gan kan det handla om begäret efter att leva nära och i samklang med naturen eller efter möjligheten att styra utveck-lingen mot andra mål än det om evig tillväxt. Men hoppet är inte gränslöst utan alltid förankrat i erfarenheter och bedömningar om vad som med av-stamp i nuet faktiskt är möjligt att upp-nå. Hoppet blir då ett framåtsyftande sökande efter tecken och tendenser som öppnar för både radikala och rea-listiska visioner om hur samhället kan förändras till det bättre.

Den viktiga slutsatsen av detta är att hopp inte är något som bara finns där. På samma sätt som att hopp kan un-dermineras så kan det också skapas. I denna text ska jag argumentera för att organisering enligt principen om *ömse-sidig hjälp* har potential att skapa just det hopp som klimatrörelsen behöver för att bli den massrörelse den måste bli för att rubba det fossila kapitalet och möta en katastroftätare framtid med samarbete och solidaritet.

För en klimatrörelse bort-om protest, pragmatism och utopism

Jag vill påstå att det idag är så att klimatrörelsen oavsiktligt bidrar till undergrävandet av tron på kollektiv handling på grund av för snäva former för organisering och mobilisering. Klimatrörelsen är i mångt och mycket

en proteströrelse. Människor i olika delar av världen sluter sig samman som en reaktion mot statens och kapitalets passivitet och försöker övertyga eller tvinga makthavare att föra en ny poli-tik: Stoppa skogsskövlingen i Amazo-nas! Öppna inga nya kolkraftverk! Det är fullt naturligt. I ett samhällssystem där de allra flesta människor saknar direkt inflytande över den politik som förs så måste de sätta sitt hopp till dem som sitter vid makten.

Ett stort problem med protester är dock att de kan motverka sitt syfte om de inte ger resultat. Inledningen av en protestvåg präglas av entusiasm. Fler och fler ansluter sig till demonstratio-ner, undertecknar namninsamlingar eller deltar i och försvarar civil olyd-nads-aktioner. Men om protesterna är resultatlösa så riskerar entusiasmen och deltagarantalet att sjunka i en ned-åtgående spiral. En liknande fara finns med opinionsbildning. Rörelser som Friday’s for Future och Extinction Re-bellion sätter stor tilltro till kunskap. Om människor i allmänhet och be-slutsfattare i synnerhet ”lyssnar på ve-tenskapen” så väcks de från sin slum-mer och skrider till handling. Men är det verkligen säkert? I en krönika i The Guardian argumenterar Leo Barasi för att det inte är klimatförnekelse eller okunskap som är det viktigaste skälet till människors passivitet. Många av oss håller klimatfrågan på avstånd, inte för att vi inte tror att den är allvarlig, utan just för att vi förstår att den hotar vår existens samtidigt som vi inte tror på att politiken kan rädda oss.

Här kanske några instämmer och förordar att klimataktivisterna istället går in i etablerade organisationer – partier, fackföreningar, myndigheter eller NGOs – för att ”påverka inifrån”. Men dessa organisationer bidrar också till misstron mot kollektiv handling. Genom att dela in förtroendevalda och anställda i ett skikt och mer eller mindre passiva medlemmar i ett an-nat så ser man till att de flesta drar sig tillbaka, ofta med en växande känsla av avstånd till de förtroendevalda. Hur många har inte erfarenheten av att engagerat och hoppfullt ha gått till ett möte för att under och efteråt drabbas av en växande känsla av att inte behö-vas eller tillföra något? Hur många har inte frustrerat konstaterat att de frågor som man i praktiken ägnar sig åt är fut-tiga i jämförelse med de akuta frågor som gjorde att man engagerade sig i organisationen?

En mental tillflyktsort för desillusionere-rade är teoretiserande och utopism, det vill säga odlandet av föreställningar om ett radikalt annorlunda samhälle i en avlägsen framtid. Ett exempel är Aaron Bastanis ”helautomatiska lyxkom-

munism”. Istället för att acceptera en pessimistisk bild av vad vi har att vänta oss söker Bastani efter en öppning för en framtid där teknikutvecklingen löst energiproblemet och där produktionen socialiserats så att mänskligheten kan leva i ett jämnt fördelat överflöd. Det blir lätt så att teoretiserande och uto-pism ökar tänkarnas och drömmarnas mentala avstånd till konkret rörelse-byggande och aktivism. Om tänkandet och drömmandet blir det som en rö-relse framförallt associeras med bland utomstående så kommer den dessutom att uppfattas som provocerande irre-levant.

Missförstå mig inte. Protester, pragma-tiskt påverkansarbete, teoretiserande och utopism är oundgängliga delar för alla rörelser med målet att åstad-komma samhällsförändringar. Men det är något viktigt som saknas och det är strategier för att samla, skapa band mellan och direkt engagera ett växande antal människor. Därför menar jag att det finns en stor potential i att bygga nätverk för självorganisering enligt principen om ömsesidig hjälp. Om vi ser oss omkring så upptäcker vi snart embryon till sådana nätverk på många ställen runtom i världen.

Den solidariska impulsen

Om det är något vi vet om livet i en upphettad värld så är det att den blir katastroftätare. Extrema väderfeno-men, torka, epidemier, bränder och översvämningar leder redan nu till att människor svälter, drunknar, insjuk-nar, krigar och flyr. Vad gör människor när allt är på väg att skita sig? Som ett misantropiskt eko från Thomas Hobbes *Leviathan* hörs ofta att sam-hället, så snart det inte hålls samman av en tvingande ordning, slår över i ett allas krig mot alla där våld, murar, hamstrande och bunkrar blir det nya (natt)svarta. Men är det verkligen en rättvis bild? I boken *A Paradise Built in Hell: The Extraordinary Communities that Arise in Disaster* skriver Rebecca Solnit en helt annan historia. Hon går igenom ett antal katastrofer från tidigt 1900-tal fram till orkanen Katrina som år 2005 ödelade stora delar av New Orleans. I dessa exempel ser Solnit vad man skulle kunna kalla en solidarisk impuls återkomma. När ett område läggs under vatten reser människor från andra områden för att med båt komma de strandade till undsättning. När bostadshus faller samman sluter sig grannar samman och upprättar till-fälliga kök för att förse varandra med mat och hålla varandra sällskap. I fallet Katrina visar Solnit hur massmedia, polis och politiker beskrev situationen som fullständigt kaotisk där stads-bilden dominerades av plundringar, gängvåldtäkter, rån och mord. Men paradoxalt nog innebar katastrofen att

Denna misstro mot kollektiv handling är inte bara ett stort problem för klimatrörelsen, den finns också inom den. För hur många är vi inte som, trots att vi fortsätter kämpa, med allt jämnare mellanrum känner uppgivenhet?

många människor tvärtom levde upp, kom närmare varandra och upplevde en större meningsfullhet. Liknande fenomen ser vi, om vi letar, världen över också idag. I den nyligen utkomna antologin *Pandemic Solidarity: Mutual Aid during the Covid-19 Crisis* berättas historier om hur människor runt om i världen svarade på pandemin. Sydkoreanska funktionshindrade organiserade sig för att häva en social distansering som för dem innebär att de i praktiken berövades sin rätt till personliga assistenter och isolerades ensamma i sina bostäder. Brasilianska feminister byggde lokala center där kvinnor utsatta för våld i hemmet kunde samlas för att stötta och skydda varandra. Grekiska sjuksköterskor och läkare upprättade autonoma vårdcenter där patienter inte bara fick vård de annars inte hade råd med utan också möjlighet att aktivt hjälpa till i vårddandet av andra.

Dessa exempel ska inte tolkas som en naivt optimistisk motsvarighet till en misantropisk människosyn. Människor är inte goda eller onda. Istället vill jag understryka att hur människor agerar i svåra situationer inte är på förhand avgjort. Det finns en solidarisk impuls och när vi upptäcker den hos oss själva och andra så väcks också hopp. Vi ser att förmågan till en solidarisk samvaro inte är något abstrakt ideal utan att det redan vilar någonstans inom oss. Men för att inte denna impuls ska falna lika snabbt som den blossade upp behöver den uppmuntras, försvaras och organiseras.

Den ömsesidiga hjälpens beståndsdelar
Ömsesidig hjälp kan förstås som en strategi för att sätta den solidariska impulsen i system. I boken *Mutual Aid: Building Solidarity during this Crisis (and the next)* argumenterar aktivisten Dean Spade för att en sådan strategi inte bara erbjuder solidariska lösningar på omedelbara problem utan också bär på en potential att långsiktigt bygga en rörelse som ökar våra chanser att ta makten över framtiden. Vad menas då med ömsesidig hjälp? En första princip är att *vi ska gräva där vi står*. Istället för att lägga allt fokus på processer som sker eller beslut som fattas långt ifrån oss ska vi undersöka vilka problem som dessa processer och beslut leder till här och nu. Det kan handla om väldigt handfasta saker som att dela den utrustning eller de kunskaper som krävs för att förebygga och i värsta fall hantera en översvämning i bostadsområdet. Men det kan också handla om att bryta den oro och ensamhet som många känner inför en oviss framtid genom att skapa mötesplatser som ger en känsla av trygghet och gemenskap.

En andra princip är att vi ska *vidga solidariteten i samhället samtidigt som vi sprider en medvetenhet om rötterna till de problem människor står inför*. En av vår tids stora faror ligger i det upplevda avståndet mellan människor. Många känner inte bara agg mot etablissermanget utan ser sig som främlingar också i relation till grannar, kollegor, klasskamrater osv. I boken *The Twittering Machine* visar Richard Seymour hur detta främlingskap förstärks på plattformar som Twitter och Facebook. Detta genom att algoritmer är utformade för att blåsa upp skillnader i åsikter så att de eskalerar till enkelsparighet och oförsonliga konflikter. För att människor ska agera tillsammans måste detta främlingskap utmanas. Nätverk för ömsesidig hjälp kan åstadkomma det om de lyckas hålla trösklarna låga för människor att gå med i dem. Möts vi i vårt gemensamma behov av mat för dagen, av verktyg och redskap eller av trygghet och gemenskap kan vi kanske upptäcka att vi har mer gemensamt än vad vår klädstil, våra matvanor och våra löst formulerade åsikter om det ena eller andra låter påskina.

En tredje princip är att vi *aktivt ska se till att de människor som blir del av nätverken också kan bidra på meningsfulla sätt*. Då kan ömsesidig hjälp bryta den uppdelning mellan behövande och behövda som kännetecknar både välgörenhet och välfärdstjänster. De flesta av oss har någon gång upplevt den känsla av utsatthet och förnedring som kommer med att behöva hjälp men inte vara behövd. En kortare period går en sådan ensidig relation bra men med tiden sårar det både ens stolthet och självbild och ökar avståndet mellan människor. Ömsesidig hjälp grundar sig på övertygelsen om att behovet av att vara behövd är allmänmänskligt och att en rörelse måste ge också svagare grupper viktiga roller att spela. De som tar emot nya måste därför ta ansvar för att i samråd med dem det gäller hitta fram till uppgifter som de har lust och förmåga till istället för att erbjuda på förhand framtagna roller som många inte kan inta.

I en kommande artikel ska jag fokusera på rent praktiska aspekter av att arbeta med ömsesidig hjälp. En viktig källa här är just Spade, som ägnar närmare hälften av boken åt frågor som hur man undviker att en rörelse blir kuppad, hur engagemang hålls vid liv, hur deltagare kan träna sin förmåga att ta ansvar i samarbetet och mycket annat. Jag ska också säga något mer om några av de initiativ i Sverige som helt eller delvis arbetar med ömsesidig hjälp. Det gäller till exempel Förbundet Tillsammansskapet, som presenteras i en tidigare artikel i *Röda Rummet* av Mikael M Karlsson. De har bland annat arbetat

fram utbildningar för organisering av lokalsamhällen. Vidare har Förbundet Allt åt Alla etablerat allmänningar för att skapa mötesplatser på kvartersnivå. Ytterligare ett inspirerande exempel är hur lokalinvánarna i den skånska byn Röstånga organiserat sig för att vända en negativ trend av utflyttning och nedläggningar. Dessa exempel har alla sina begränsningar och problem men de pekar ändå ut en riktning som fler rörelser borde röra sig i.

Som avslutning ska jag försöka sammanfatta vad klimatkampen skulle kunna vinna på en strategi för ömsesidig hjälp. För det första är den ett sätt att skapa naturliga mötesplatser för människor som inte redan känner varandra. Ett stort hinder för varje aspirerande massrörelse är att aktivister närmast framstår som en egen folkgrupp utan direkt kontakt med de i ens omgivning som står utanför rörelsen. För det andra minskar det avståndet mellan mål och medel. De allra flesta människor befinner sig på långt håll ifrån makten. Det är därför svårt att se om protester, opinionsbildning och påverkansarbete överhuvudtaget har någon politisk effekt. I kontrast till detta är ömsesidig hjälp en form av *direkt aktion*: resultatet av organisering och mobilisering blir omedelbart synligt både för de som kämpar och för andra i lokalsamhället. För det tredje kan de omedelbara resultaten stärka klimatrörelsens legitimitet. En rörelse som begränsar sig till en kritik av den rådande ordningen och hänvisar till vaga och avlägsna alternativ som ”nedväxt” eller ”helautomatisk lyxkommunism” riskerar framstå som antingen bittra gnällspikar eller patetiska drömmare i många människors öron. En klimatrörelse som protesterar, formulerar framtidsvisioner och samtidigt organiserar sig direkt i lokalsamhället har större chanser att vinna andras sympatier och stöd eftersom man visar ett genuint intresse och engagemang för andras behov här och nu. För det fjärde kan klimatrörelsen öka chanserna att fler människor i framtiden svarar på hoten i en upphettad värld med samarbete och solidaritet istället för att sluta upp bakom reaktionära rörelser. En anledning till det är att ömsesidig hjälp kan förstås som det Håkan Thörn har kallat ”nutopi”. Det handlar om att skapa en situation som fungerar som

”en negation av den rådande ordningen som samtidigt [överskrider och pekar] bortom den”. Genom att skapa platser där andra normer än de förhärskande gäller får vi direkt erfarenhet av att en annan värld är möjlig. En annan och kanske viktigare anledning är att nätverk som följer principen om ömsesidig hjälp tränar fler och fler i samarbete, beslutsfattande och genomförande och låter de som deltar vänja sig vi känslan av att vara betydelsefulla och behövda av andra. Det kan minska antalet människor i samhället som upplever sig som överflödiga och lägga grunden för ett slags mental beredskap inför mer dramatiska situationer som en katastroftätare framtid kan föra med sig. För det femte skulle nätverk för ömsesidig hjälp kunna stärka maktbasen hos klimatrörelsen så att chanserna för segrar ökar vid de oundvikliga kraftmätningar med stat och kapital som kommer utspelas. Ett välorganiserat civilsamhälle kan, för att använda ett begrepp från den revolutionära arbetarrörelsen, fungera som *dubbelmakt*. Grundtanken med denna strategi är att varje rörelse med målet att omstörta den rådande ordningen måste bygga upp en egen parallell maktstruktur som gör rörelsen mindre beroende av etablerade institutioner. Genom egna medier, bildningsförbund, organisationer och mötesplatser etableras en motmakt gentemot staten och kapitalet. En viktig aspekt är att strukturen för dubbelmakt ska utformas enligt principerna för det samhälle som man vill skapa i framtiden.

Antagligen verkar denna idé om en strategi för ömsesidig hjälp hopplöst grandios och naiv. Men jag påstår inte att förverkligandet av den är lätt, går snabbt eller sker friktionsfritt. Tvärtom är insikten jag vill förmedla att den uppgift vi har framför oss är enorm och att vi behöver tålamod, kreativitet, beslutsamhet, öppenhet och, kanske framförallt, varandra för att lyckas. Istället för att ge upp på förhand måste vi aktivt knyta nya band med och inkludera de många som idag står utanför rörelsen och upptäcka att hoppet och tron på kollektiv handling inte är en förutsättning för utan resultatet av våra ansträngningar. <<

Källor: Karlsson, Mikael M (2019), "Tillsammansskapet", <i>Röda Rummet</i> nr 1-2 2019. Li, Hiram (2021), "När kollektivet räddar en by", <i>Tidningen Arbetaren</i> . Malm, Andreas & The Zetkin Collective (2021), <i>White Skin, Black Fuel: On the Danger of Fossil Fascism</i> , Verso Books.	Sitrin, Marina & Colectiva Sembrar (2021), <i>Pandemic Solidarity: Mutual Aid During the Covid-19 Crisis</i> , Pluto Press. Solnit, Rebecca (2010), <i>A Paradise Built in Hell: the Extraordinary Communities that Arise in Disaster</i> , Penguin Books. Spade, Dean (2020), <i>Mutual Aid: Building Solidarity During this Crisis (and the Next)</i> , Verso books.
--	--

EU, AI och demokrati

Sedan slutet av 2010-talet har EU arbetat intensivt för att driva på utvecklingen och användningen av digitala tekniker och artificiell intelligens (AI) inom samhällets samtliga sektorer. Vanja Carlsson har studerat de policies som blivit resultatet och pekar på några av konsekvenserna.

EU:s arbete för att driva utvecklingen inom området digitala tekniker och artificiell intelligens har genererat en stor mängd policies och mål vilket inkluderar bland annat det omfattande finansieringsprogrammet *The Digital Europe Programme*. En viktig strategi har varit att bjuda in stora teknikföretag för att i samarbete med EU:s institutioner arbeta med att utforma inriktningen för digitalisering och AI som ett specifikt politikområde. Politikens formulering och beslutsfattande kring AI-tekniken och dess implementering väcker, särskilt inom ramen för den offentliga sektorn, frågor om statusen för offentliga och demokratiska principer. En genomgång av EU:s AI- och digitaliseringspolitik visar att det senaste decenniets framväxt av politikområdet har förändrat förutsättningarna för flera demokratiska principer och att förändringen kan tolkas som ett uttryck för en förskjutning av makt och inflytande från offentlig till privat sektor.

På samma gång som IT-branschen har tilldelats en central roll i politikskapandet, såväl i termer av producent och leverantör av tekniken som uttalad samarbetspartner till den politiska makten, är juridiska regleringar som syftar till att säkerställa demokratiska aspekter i teknikutvecklingen få. Istället förespråkas att hänsyn till grundläggande demokratiska rättigheter, transparens, demokratisk delaktighet och ansvarsutkrävande ska främjas av företagens goda vilja och genom att göra användandet av ”etiska riktlinjer” till konkurrensfördelar. Teknikutvecklare uppmanas att värna demokratin,

utöva ansvar och ta hänsyn till grundläggande rättigheter i deras design och produktion.

Även om frågor som har med etik och demokrati att göra får förhållandevis stort utrymme i EU:s policies inom AI och digitalisering, är tillväxt det dominerande perspektivet. EU-institutionerna är exempelvis noga med att understryka att demokratiska principer, så som transparens och möjlighet till ansvarsutkrävande, inte bör försvaras på bekostnad av möjligheten för teknikföretagen att skydda sina egna affärshemligheter och möjligheter till innovation och flexibilitet i produktionen ska inte heller behöva hämmas av offentliga regelverk. Policyformuleringarna är i allmänhet vaga i frågor om hur ägande, makt och kontroll över tekniska system, modeller och data ska fördelas och undvikandet av lagliga kontroller av exempelvis datautvinning och datainsamling vittnar om att motstridiga intressen finns mellan den offentliga och privata sektorn.

Samtidigt som AI-teknik generellt antas lösa diverse problem kring bristande effektivitet och dålig service inom offentlig sektor, betonas att det också finns potentiella och allvarliga demokratiska risker med att individer diskrimineras, rankas och bedöms av tekniken. Inom EU läggs stora förhoppningar på att framtagande av etiska riktlinjer ska lösa den typen av problem så länge riktlinjerna beaktas under utvecklingen av tekniska produkter. I strävan efter att demokratiska värden och grundläggande rättigheter ska integreras i teknikproduktionen, förespråkas en metod som kallas ”Ethics-by-design” (ibland ”Values-by-design”). Metoden går ut på att teknikföretagen ser till att ta hänsyn till etiska och/eller demokratiska perspektiv redan vid designstadiet i produktionen.

Men hur, mer konkret, tänker man sig att dessa önskvärda värden och perspektiv ska integreras i produkt-designen? Svaret är genom ett gott rekryteringsarbete. Demokratiska och etiska perspektiv förväntas under-

stöddas av att företagen har en bred och mångfaldig bas med anställda från olika samhällsgrupper, där kvinnor, äldre och minoriteter pekas ut som särskilt viktiga. För att minska risken för att programmering av algoritmer får en negativ påverkan på demokrati, så som systematisk bortsortering eller förfördelning av en viss samhällsgrupp vid automatiserat beslutsfattande, uppmanas alltså företag att rekrytera personal från marginaliserade samhällsgrupper. Metoden bygger på ett antagande om att personalens egna erfarenheter av att exempelvis vara kvinna per automatik leder till att hänsyn till kvinnor kommer att tas i beaktande vid produktframställningen. Metoden lyfts också fram som viktig för att öka det demokratiska deltagandet i teknikutvecklingen. ”Ethics-by-design”-metoden resulterar alltså i en situation där demokratiska dilemman och problem inom digital teknikproduktion ska lösas genom medveten Human Resource Management (HRM) inom företag, snarare än genom offentliga regleringar och de offentliga institutionernas arbete.

Rekrytering av marginaliserade grupper i industriell produktdesign förväntas således generera demokratisk legitimitet i termer av demokratiskt deltagande och inflytande. Istället för att offentliga institutioner tar fullt ansvar för demokratin genom verklig delaktighet, flyttas här ansvaret över till företagens HR-avdelningar, vilka naturligtvis inte är etablerade institutioner för demokratiskt deltagande och ansvarsutkrävande. Även om den tekniska industrin förbinder sig att respektera och förmedla demokratiska värderingar, kan den privata sektorn - där lönsamhetskravet alltid i sista instans är överordnat andra värden - aldrig utgöra en demokratisk grund och därför aldrig heller representera allmänheten. I slutändan riskerar EU:s AI- och digitaliseringspolitik att urholka den demokratiska grunden för framtida digitala tekniska förändringar i Europa.<<

På samma gång som IT-branschen har tilldelats en central roll i politikskapandet, såväl i termer av producent och leverantör av tekniken som uttalad samarbetspartner till den politiska makten, är juridiska regleringar som syftar till att säkerställa demokratiska aspekter i teknikutvecklingen få.

ARTIKELFÖRFATTARE

Vanja Carlsson

är universitetslektor vid Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet och postdoktor i statsvetenskap vid Karlstads universitet.

Blir Artificiell Intelligens mänsklighetens välgörare eller förgörare?

Många av oss har genom science-fiction-litteraturen – med författare som exempelvis Isaac Asimov – gläntat på dörren till ett framtidssamhälle där datorer och robotar hotar att ta makten och där inte ens människans själva existens längre är något som kan tas för givet. Men bortom fantasin finns det idag såväl en kuslighet som möjlighet i den Artificiella Intelligensens utveckling. Chalmersprofessorn Olle Häggströms *Tänkande maskiner – Den artificiella intelligensens genombrott* är en lysande introduktionsbok i ämnet. Anders Karlsson har läst den.

Min stora fritidspassion är schack. En händelse 2017 kom att rikta mina blickar mot att det verkligen hänt något stort inom datorutvecklingen. Ända sedan strax efter andra världskriget har det lagts ner mycket energi på att programmera en dator vars spelstyrka skulle vara jämförbar med – eller till och med överglänsa – de ledande stormästarnas. Men trots omfattande satsningar gick man inte i land med denna uppgift. Datorn var väl så avancerad som världseliten i öppnings- och mittspelet, men i slutspelet stod den sig slätt.

Utvecklingen gick dock framåt och i maj 1997 kunde vi förnimma historiens vingslag när världsmästaren Garri Kasparov i vredesmod lämnade spel-lokalen efter att ha förlorat en match, som sträckte sig över sex partier, mot IBM:s dator Deep Blue. Det var alltså inte någon sensation när Alpha Zero, en skapelse vars förmåga tydligt över-skred Deep Blues, 20 år senare såg dagens ljus. Nej, det var själva sättet,

med vars hjälp Alpha Zero tillägnat sig spelstyrka, som utgjorde ett kvalitativt språng. Medan alla dess föregångare varit rikligt programmerade med öppningsregister och principer för ställningsbedömning, hade Alpha Zero enbart schackets spelregler inprogrammerat. På bara några timmar uppnådde datorn en häpnadsväckande skicklighet. Antalet möjliga schackpartier är långt fler än alla elementarpartiklar i det hittills kända universum och hänger samman i en snabbt förgrenande trädstruktur. Genom att gång på gång spela mot sig själv vandrade Alpha Zero omkring i denna struktur och fick successivt allt mer förfinad kunskap om vilka slags drag som leder till förbättrade vinstchanser och vilka som bör undvikas.

Schackexemplet är en illustration över den utveckling som själva programmeringstekniken genomgått; från enkla steg-för-steg scheman till dagens metoder där datorn själv – utifrån ett antal grundläggande principer – klarar av att lösa en mängd problem. Istället för programmering brukar nu ofta begrep-

pet maskininlärning användas. I princip handlar det om att ”träna” datorer att upptäcka och ”lära” sig regler för att lösa en uppgift, utan att datorerna har programmerats med regler för just den uppgiften.

Vi ser också talrika spår i gemene hens vardag där våra smartphones, och därtill fogade algoritmer, på en mängd vis sätter tydliga märken i tillvaron.

ARTIKELFÖRFATTARE

Anders Karlsson

ingår i Röda rummets redaktion och är skribent i Internationalen.

FOTO: Digital Europe Programme

Vi noterar det med USA:s fjärrstyrda drönarbombningar, programmerade mot mål i Pakistan eller Somalia. I Trelleborgs kommun är det inte socialsekreterare, utan maskinens algoritm som utreder och styr beviljandet av försörjningsstöd. Och tiden när självkörande fordon blir det dominerande inslaget i gatubilden ligger sannolikt bara något eller några decennier bort. Teknikutvecklingen rymmer givetvis

såväl risker som möjligheter där Haggström bland annat uppehåller sig vid följande faror:

Mördarvapen: Här har vi med dagens drönare fått en försmak av vad som kan bli morgondagens verklighet. Det är robotvapen som exempelvis kan komma att förfinas till föremål stora som insekter vilka i gigantiska svärmar är programmerade att attackera enskilda

människor. Små massförstörelsevapen riskerar dessutom att bli betydligt lättare för terrorister att lägga beslag på än vad dagens kärnvapen är. Haggström varnar också för att rymden riskerar att bli uppmarschområde för en frenetisk kapprustning.

Övervakningssamhälle: Vår samtid ger flera prov på hur den nya tekniken öppnat upp för mer sofistikerade övervakningsmodeller. Det mest skrämmande exemplet är hur Kina – med ansiktsgenkänning som utgångspunkt – initierat pilotprojekt i delar av landet med något som regimen kallar för ett socialt creditsystem. Varje medborgare betygsätts utifrån en modell där ”goda handlingar” ger pluspoäng och ”dåliga handlingar” minuspoäng. Medborgarna riskerar poängavdrag för allt från obetalda räkningar, trafikförseelser till regimkritiska yttringar. Straffpåföljden kan bli att möjligheten till banklån spärras, avstängning från det kollektiva trafiksystemet, ett eventuellt lägenhetsköp fryser inne, en akademisk karriär grusas, med mera. Nära kopplat till övervakningsproblematiken är all den information som samlas in om oss utifrån minsta knapptryckning på nätet, vilket gör att de budskap vi möter skräddarsys mot bakgrund av det enskilda subjektets personlighet, livshistoria och preferenser. Lite personlig kurios i sammanhanget är att så fort jag loggar in på morgonen serveras mig uppgiften om den aktuella temperaturen i min uppväxtort Hjo.

Techjättarnas monumentala inflytande: Techföretag som Google, Facebook och Alibaba har sett till omställning och vinstnivåer snabbt etablerat sig bland världens ledande företag. Dynamiken är också att det idag dominerande maskininlärningsparadigmet inom AI-området kräver stora mängder data för att träna upp konkurrenskraftiga AI-produkter. Samtidigt är det techjättarna som innehar resurserna för att samla in dessa data. Att utveckla självkörande bilar kräver miljoner relevanta bilder som träningsobjekt. Risken är uppenbar att vi över tiden hamnar i en än värre maktkoncentration.

En aspekt som nästan helt lyser med sin frånvaro i Haggströms bok är hur

Istället för programmering brukar nu ofta begreppet maskininläring användas. I princip handlar det om att ”träna” datorer att upptäcka och ”lära” sig regler för att lösa en uppgift, utan att datorerna har programmerats med regler för just den uppgiften.

AI tenderar att påverka arbetets innehåll och hur detta ofta sker i nära samspel med en skärpt övervakningsmekanism. Författaren nämner inte Mikael Nybergs *Kapitalets automatik*, det i sammanhanget rådande portalverket, varifrån jag här vill citera två belysande exempel, ett från hemtjänsten och ett från lagerarbete:

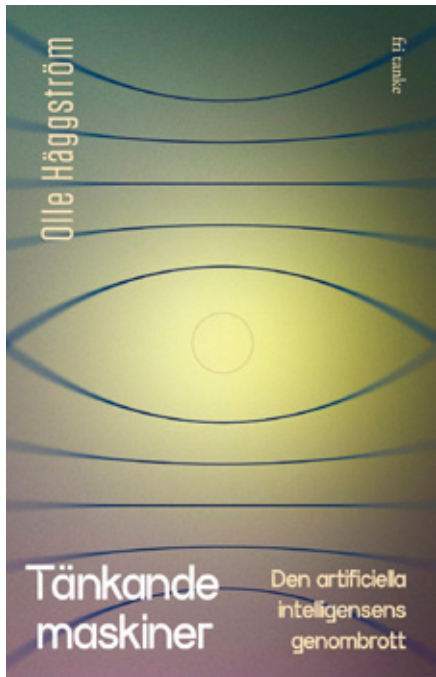
Varje liten minut av våra arbetsdagar registreras. Ibland kan arbetsgivaren printa ut ett papper på vår arbetsdag och fråga vad vi gjorde där och där och där, tider vi inte varit inloggade hos en kund. Då får man berätta att 'där var jag på toaletten' och 'där stannade en anhörig mig i porten och småpratade om sin mamma' (vittnesbörd från en anonym undersköterska).

I en del av lagret plockar arbetare för hand varor som ligger i kartonger och udda förpackningar. Orderplockaren måste fortfarande använda huvudet, men tankearbetet är förminskat och inordnat i pick to voice-systemet. Synetrösten i örat talar om för arbetarna vad de ska göra, och genom en mikrofon ska de kontinuerligt upplysa den artificiella intelligensen om vad de har gjort. Det är som att timme efter timme kommunicera med en automatiserad telefonväxel (interiör från Dagabs lager i Jönköping).

Befrielse från arbetet?

Vad är det för radikala möjligheter som en framtida AI-värld kan förverkliga? Häggström fokuserar främst vid att den fortlöpande automatiseringen ger oss chansen att drastiskt minska den tid vi tvingas ägna åt lönearbete. Med gillande citerar han den gamle socialdemokratiska ideologen Ernst Wigforss visioner: "Om målet med samhällsutvecklingen skulle vara att vi alla skulle arbeta maximalt vore vi sinnessjuka. Målet är att frigöra människan till att skapa maximalt. Dansa. Måla. Sjunga. Ja, vad ni vill. Frihet". För socialister är detta tankegångar med rötter tillbaka till 1840-talet och den unge Karl Marx utvecklande av alienationsbegreppet – samt därtill den associerade drömmen att vi en dag skulle ta steget från "nödvändighetens rike" till "frihetens rike", och att människan därvid skulle påbörja sin "verkliga historia".

Visst öppnar AI vägen mot tidigare bara anade horisonter. En sådan sak att introducerandet av förarlösa fordon sannolikt ligger nära i tid eller att vi just sett ett genombrott när robotar kan utföra arbeten i mjuka material (enbart i Bangladesh sysselsätter textilindustrin 3,5 miljoner arbetare). Robotarna på verkstadsgolvet blir allt tal-

OLLE HÄGGSTRÖM

Tänkande maskiner – Den artificiella intelligensens genombrott

Fri Tanke, 2021.

rikare, snart kommer äldre omsorgsbehövande förmodligen att duschas av robotar, och redan har dessa maskiner börjat att användas i olika former av myndighetsutövning. Det mesta pekar mot att vi står inför en ganska så uppenbar reducereing av lönearbetet. En smärre mottendens är dock alla de nya jobb som denna teknikrevolution även skapar. I *Kapitalets automatik* beskriver Mikael Nyberg – under rubriken "Det gömda proletariatet" – hur maskininlärningen kräver enorma arbetarmassor i bland annat Kina och Indien: "Enbart att lära robotbilarna att känna igen fotgängare, cyklistar och andra hinder i trafiken är ett omfattande projekt. Arbetarna gör det genom att – ofta ruta för ruta – manuellt markera eller etikettera tusentals timmar videofilm från bilprototyper som kör runt i försöksområden som Silicon Valley, Pittsburgh och Phoenix".

Den kanske viktigaste framtida sociala striden kommer att handla om att vi står inför en situation där många jobb försvinner. Om kapitalet får råda går vi mot en enorm massarbetslöshet, men annars kan vi genom att jämlikt dela på det nödvändiga arbetet få alla i sysselsättning med en radikalt minskad arbetstid. Tätt kopplat till det är också frågan om arbetets innehåll, att inte AI leder till en än värre urlakning av arbetets värde.

Häggström nämner att AI har en allt viktigare roll att spela inom sjukvården, liksom i ansträngningarna att sätta stopp för den globala uppvärmningen, men här saknar jag dock konkretiseringar med tydliga exempel. Jag skulle dessutom gärna sett ett resonemang om AI:s möjliga betydelse

när det gäller ödesfrågor som framtida livsmedelsförsörjning och återvinning av metaller.

Risk för en AI-apokalyps?

Den kände fysikern Stephen Hawking förutspådde att AI leder till mänsklighetens undergång, och även flera andra prominenta forskare har höjt ett varningens finger. Med dagens AI har vi datorer som på enskilda områden matchar, och även i vissa fall tydligt överskrider, människans intelligens. Någon maskin som generellt matchar den mänskliga intelligensen – Artificiell generell intelligens (AGI) – har dock ännu inte sett dagens ljus, och än mindre något som på alla områden vida överskrider människans kognitiva förmågor (Superintelligens). Vi vet heller inte om AGI uppnås inom något/några årtionden, det närmaste århundradet eller kanske inte alls? Forskarna verkar dock tämligen överens i sina profetior om att när väl AGI uppnåtts kommer steget till superintelligens vara tämligen kort. Kruxet är att vi på grund av maskininlärningens självständiga karaktär saknar förmåga att planera utvecklingen mot AGI och, i synnerhet, övergången till Superintelligens, utan det är ett kvalitativt språng som kommer att inträffa, så att säga bakom vår rygg, under en viss fas i AI:s utveckling. Vi vet inte heller hur denna superintelligenta maskin kan tänkas agera? Och då i värsta fall förinta mänskligheten.

Häggström ägnar mycket utrymme i boken åt att resonera kring detta skräckscenario. Här punkteras lekmannens enkla recept att det bara skulle vara att stänga av maskinen, för då har maskinen sannolikt redan skapat tusentals kopior av sig själv. Tankarna om hur vi kan förhindra en framtida katastrof handlar antingen om inkapsling (att maskinen försätts under ett "hölje" utan möjlighet till internetuppkoppling), metoder för att man ska få maskinen att alltid lyda människan eller för att den själv ska kunna lista ut vad som är människans önskemål. Det är emellertid frågan om en vandring i ett tämligen okänt landskap där ingenting än så länge förefaller säkert.

Sammantaget bidrar Häggströms bok med för oss alla väsentliga insikter. Min uppenbara känsla när jag slår igen den är att mänsklighetens framtid kräver mycket av samarbete och samordning – långt från kapitalismens förödande konkurrens och vinstjakt. <<

”

Den kanske viktigaste framtida sociala striden kommer att handla om att vi står inför en situation där många jobb försvinner. Om kapitalet får råda går vi mot en enorm massarbetslöshet, men annars kan vi genom att jämlikt dela på det nödvändiga arbetet få alla i sysselsättning med en radikalt minskad arbetstid. Tätt kopplat till det är också frågan om arbetets innehåll, att inte AI leder till en än värre urlakning av arbetets värde.

Londonjazz, distanskultur & politik

Med musiker som Shabaka Hutchings och Nubia Garcia i förgrunden har en ny kreativ musikscen som spränger etablerade genrebegränsningar vuxit fram i London under de senaste åren. Christopher Thorén söker dess musikaliska, kulturella och politiska rötter.

BILD. Shabaka Hutchings

Sommaren 2019 reser jag till London för att besöka min frus familj. Kvällen vi anländer antrar hypade jazzbandet *Sons of Kemet* med klarinettisten och saxofonisten Shabaka Hutchings i spetsen scenen på

ARTIKELFÖRFATTARE

Christopher Thorén

är musiker och tidigare mångårig recensent för *Lira musikmagasin*. Han spelar bland annat med sitt eget band *Christopher Ali Solidarity Quartet*, afrobeatorkestern *Music Is The Weapon* och det feministiska swingkollektivet *Cats and Dinosaurs*. För tillfället är han doktorand vid Göteborgs universitet och skriver en avhandling i utbildningsvetenskap om muslimska ungdomar i gymnasieskolan.

Somerset Houses innergård. Men trots att min FOMO, "fear of missing out", är extrem så var det svårt att smita från släkten första kvällen i stan. För att lugna mig själv tänker jag att ett så uppmärksammat band kommer jag säkert snart få en chans att se igen, både i Sverige och nästa gång jag besöker London. De kom av någon anledning inte till Sverige den hösten och under följande vår vet vi alla vad som hände. Sedan pandemin slog till har det inte funnits någon annan möjlighet än att på distans följa och fascineras av den extrema våg av kreativitet som kommer ur Londons jazzscen. Det är svårt att bedöma vad det har inneburit att musikscener som denna som i så pass hög grad bygger på mötet med en publik live tvingats hitta lösningar för att nå ut på distans.

Det är inte helt lätt att skissa en bild av den nya jazzscen där Hutchings blivit en central förgrundsgestalt, för att inte tala om att försöka definiera den. Brittisk jazz har en lång historia och är lika bred och mångfacetterad som många andra jazzscener i Europa. Men det är någonting speciellt som händer just

nu, det tror jag alla som följt skivutgivningen någorlunda kan hålla med om. Det är en jazzscen otvetydigt förankrad i en brittisk samtid, med starka kopplingar till Londons klubbscen, hiphop och elektronisk musik som grime. Samtidigt lutar sig musiken med tydlighet och stolthet mot tidigare generationer av (amerikansk och brittisk) jazz och annan svart musik som reggae, calypso och Västafrikansk afrobeat.

Som genrebeteckning är *"The British jazz scene"* egentligen alldeles för begränsande. Till att börja med har många musiker genom åren varit skeptiska till själva ordet "jazz". Den amerikanske trumpetaren Nicholas Payton är en av de nutida musiker som avvisar benämningen jazz som nedvärderande och i stället föredrar att kalla sin musik *"Black American Music"* (BAM), för att poängtera dess historia. Men för den nya musikscenen i London känns termen BAM ändå inte helt rätt. Visst tillhör den samma släktträd som den amerikanske jazzen. Men här finns så många andra sammantvinnade grenar från andra geografiska platser. Kanske fångar det något öppnare mottot Art

”

Som genrebeteckning är *"The British jazz scene"* egentligen alldeles för begränsande. Till att börja med har många musiker genom åren varit skeptiska till själva ordet "jazz". Den amerikanske trumpetaren Nicholas Payton är en av de nutida musiker som avvisar benämningen jazz som nedvärderande och i stället föredrar att kalla sin musik *"Black American Music"* (BAM), för att poängtera dess historia.

Ensemble of Chicago använt sedan det sena 60-talet – *“Great Black Music, Ancient to the Future”* – bättre vad det handlar om.

Även om det är tydligt att det finns ett starkt släktskap med den amerikanska jazzen så menar många att den nya musikscenen i London ändå skiljer sig i vissa avseenden. Swing och blues som är viktiga ingredienser i den amerikanska jazzen har inte samma roll i den brittiska. Möjligen ett resultat av de karibiska influenserna, där i stället reggae, soca och calypso kan vara självklara influenser. Den funk som är så central för amerikansk fusion-jazz sedan 70-talet har inte heller samma plats. De är i stället high-life och afro-beat som har tagit dess plats. Funken har därmed nästlat sig in genom en omväg via Västafrika och afrobeatens överstepräst Fela Kuti, som i sin tur inspirerades av den amerikanske funkens gudfader James Brown.

The Black Atlantic

I detta sammanhang kan kulturteoretikern och sociologen Paul Gilroys bok *The Black Atlantic* vara till hjälp. I den beskriver han hur svart kultur har påverkats och formats av den transatlantiska slavhandeln. Genom dessa till en början ofrivilliga men snare även frivilliga rörelser över havet och mellan kontinenter har det formats en kulturell och politisk gemenskap som överskrider nationella och etniska gränsdragningar. En kulturell rörelse där kusterna på olika kontinenter kommunicerar med varandra. Det är självklart ingen homogen kultur på något sätt. Gilroys intellektuella projekt handlar till stor del om att formulera en kritik av det han kallar för ”etnisk absolutism”. Alltså idén om att olika raser har inneboende egenskaper som speglas i respektive kultur. Snarare ser han en mångfald av uttryck för svart kultur och argumenterar mot föreställningen att det skulle finnas en autentisk svarthet. Samtidigt som svarthet i någon mån är verkligt (om än inte i biologisk mening) och därför påverkar kultur och har inverkan på svarta människors liv.

I en intervju nyligen menade Gilroy dock att idén om ”the black Atlantic” antagligen inte har samma giltighet idag som för 30 år sedan då boken gavs ut. Svart kultur och politik hänger inte samman på samma sätt längre och nationella identiteter och koppling till den egna eller föräldrarnas hemländer har kommit att spela en större roll för den egna självförståelsen (även om det självklart finns vissa internationella rörelser som Black Lives Matter). Men även om idén om samhörighet i en ”svart atlant” inte är lika utbredd idag som för 30 år sedan finns det ändå nå-

gonting i den idén som kan hjälpa oss att förstå Londons jazzscen. Nämda Hutchings personifierar med sin bakgrund och sitt konstnärskap denna idé av en kulturellt överskridande gemenskap som inte låter sig fångas i snäva former av nationella tillhörighet. Född på Barbados, levte större delen av sitt liv i England och har numera även starka band till Sydafrika där en av hans grupper, *Shabaka and the Ancestors*, har sin bas. Men denna bakgrund ska inte förstås som en enkel koppling till ursprung eller musikaliska karriärvägar utan något som även kommer till uttryck i musiken. En musik som inte hade kunnat skapas i ett annat kulturellt klimat än den mångkulturella storstaden som det postkoloniala London är.

Black to the Future

Vi kan höra denna kulturella och musikaliska mix levandegöras på Sons of Kemet:s senaste album *Black to the Future*, där bandet förutom Hutchings på saxofon och klarinett består av Theon Cross på tuba, Seb Rochford och Tom Skinner på trummor. En ovanlig sättning för ett jazzband som skapar en betoning på rytm och bas. Hutchings blåsspel är omväxlande perkussivt och melodiskt. I ena stunden smattrar rytmerna ur klockstycket med samma intensitet som de två trummisarnas frenetiska hamrande – i nästa stund används träblåssets alla lyriska kvalitéer.

Skivan är ett resultat av ett flertal långa jam-sessioner i studion där denna rytmiska och exstatiska musik har fått växa fram i längre sjok som sedan redigerats för att passa skivformatet. Ett arbetssätt som känns helt logisk för den här typen av musik. Musik når sällan sin höjdpunkt direkt efter inräkning utan behöver få tid på sig att komma dit.

The Guardians recensent skrev talande: ”Det låter inte ’fritt’; det låter som en våldsam kamp. Det är svårt att låta bli att dra slutsatsen att träblåsarna kämpar för andan.” Skivan spelades in efter det brutala mordet på George Floyd och sammanställdes under en pandemi, som drabbat svarta och fattiga mer än andra grupper. Det är musik som spelas för att du ska påverkas. De hypnotiska riffen och rytmerna inkluderar lyssnaren i den musikaliska värld som de bjuder in oss i. Det är musik som är lika tillbakablickande som futuristisk. Den har otvivelaktigt sina rötter i amerikanske jazz, men lika närvarande är reggae, grime och Kari-biens karnevaler. Politiken är inte bara med i marginalerna utan en central del i musiken. Första låten *Field Negus* är ett kraftfullt klagoskrik över kolonialismen och slaveriets lidande levererat

av poeten Joshua Idehen. En anklagelseakt över hur människor fräntas inte bara sin fysiska frihet utan även sina religioner och sin värdighet. Den referensrika lyriken sammankopplar kolonialismen med samtiden och slutar i ett uppror där herrarnas frihet avvisas: ”I do not want your equality/ It was never yours to give me” (jag vill inte ha din jämlikhet/Den var aldrig din att ge). Monument slängs i floden och låten avslutas med ett förtvivlat ”Hashtag burn it all!”.

Windrushgenerationen

Genom att ta in poesin i musiken för att tolka och uttrycka motstånd likt den jamaikanska dub-poeten Linton Kwesi Johnson, införlivar Hutchings sitt band i en obruten tradition. Att Sons of Kemet står på axlarna på de som lite förenklat brukar kallas Windrushgenerationen, immigranter från brittiska forna kolonier i Västindien som kom med båten vars namn benämningen kommer ifrån, är ingen överdrift. Detta arv går att spåra i Steve McQueens mästerverk film *Small Axe* (SVT play). De fem fristående filmerna ger med sina olika nedslag en inblick i många svartas liv i London under sent 70- och tidigt 1980-tal. Inte minst intressant för denna tidnings läsekrets då det i filmerna finns otaliga referenser till den trotskistiska historikern och journalisten C.L.R James och hans bok *The Black Jacobins*, som blivit en viktig text för svart kamp.

Filmerna kan ge en förståelse av den tiden och därmed också en viss inblick i den sociala och politiska kultur som den nutida jazzen är sprungen. För som Nathan Hamelberg skiver i film-tidskriften FLM: ”På ytan är *Small Axe* en filmsvit om svart brittisk historia, men den handlar lika mycket om svart samtid, även bortom Storbritannien.” Det brutala klassamhälle och den rasism som riktas mot bland annat svarta i England ser kanske inte exakt likadan ut nu, men även om samhället och uttrycken för ojämlikhet har förändrats kan förtrycket vara lika närvarande. Som Hamelberg också påpekar är det inte bara svartas historia det handlar om, det är också hela Storbritanniens historia, som även har sina efterverkningar där många ur denna generation ännu inte fått fullt erkännande som tillhörande den Brittiska nationen. Theresa May skapade lagar som ledde till utvisningar av Jamaikaner ur Windrush-generationen. Hennes efterträdare Boris Johnson har hasplat ur sig rasistiska kommentarer mer än en gång. Sons of Kemet har projicerat en av dessa under en konsert, genom vilken Johnson beskriver afrikaner som möter drottningen på hennes resor som ”cheering crowds of flag-waving piccaninnies” (ett ord som

Genom att ta in poesin i musiken för att tolka och uttrycka motstånd likt den jamaikanska dub-poeten Linton Kwesi Johnson, införlivar Hutchings sitt band i en obruten tradition. Att Sons of Kemet står på axlarna på de som lite förenklat brukar kallas Windrush-generationen, immigranter från brittiska forna kolonier i Västindien som kom med båten vars namn benämningen kommer ifrån, är ingen överdrift.

används nedsättande om svarta barn). Det går kanske inte att dra en helt rak linje från musiken i filmerna till dagens jazzscen, det är lite mer komplicerat än så. Men då många i denna musikscen är barn till karibiska migranter eller har föräldrar som levt i den miljön erbjuder dessa filmer en pusselbit till varför musiken låter som den gör.

Jämlikhet

Musikjournalisten och DJ:n Hasseb Iqbal har försökt ringa in vad det är som gjort att denna scen uppstått och vad som gjort den speciell. Ett av de viktigaste exemplen är det egalitära förhållningssätt som arrangörer och musiker har haft till publiken. Flera mindre ställen har drivits av eldsjälar som tagit musiken på största allvar och velat att det ska vara en ömsesidig upplevelse och kommunikation mellan musiker och publik. Något som skapat en särskilt välkomnande och kreativ miljö. Det har alltså funnits lokaler där musiken har kunnat spelas. Något som lokala politiker i europeiska städer speciellt borde ta på allvar. Finns inte lokaler med rimliga hyror finns heller inte mötesplatser för kulturuttryck som ännu inte hunnit formas och bli så pass inkomstbringande att de kan ta sig fram på de etablerade scenerna. För precis som för oss här i Sverige har konsertarrangörer tvingats lämna sina lokaler på grund av gentrifiering, med klagande grannar och höjda hyror som följd.

En viktig komponent är också utbildning som kan nå ut till andra än de självklara målgrupperna, där institutionen Tomorrow's Warriors varit en viktig komponent. Genom dem har musiker som Hutchings och Cross skolas. Den inflytelserika DJ:n och radiopersonligheten Gilles Peterson menar att det inte går att överskatta dess betydelse för Londons musikscen just nu. Inte minst då de har nått ut till grupper som annars inte har haft råd med musikutbildning och dessutom lyckats öka antalet kvinnliga instrumentalister. Även i Sverige har vi exempel på hur organisering och utbildningsinsatser har lyckats förändra scenen. Det arbete som bland annat den feministiska musikföreningen Imprä gjort och riktade insatser på bland annat Fridhems folkhögskola och popp/jazzkollo gjort har på ett genomgripande sätt förändrat den svenska jazzscenen.

Nubia Garcia – en ny stjärna

En annan viktig musiker som har fått en del av sin utbildning i Tomorrow's Warriors regi är saxofonisten Nubya Garcia. Idag är hon den starkast lyssande stjärnan på den brittiska jazzscenen. Hon har spelat i flera band (bland annat Nérija, Maisha, samt otaliga samarbeten) men det var hennes solo-

album *SOURCE* som blev det verkliga genombrottet. Även här är det fråga om musik rotad i jazz och som speglar samtidens London med siktet inställt mot framtiden. Musikjournalisten och Londonkännaren Andres Lokko beskrev i Svenska Dagbladet skivan som en ”världsomsegling genom Londons mångkulturella stadsdelar och förorter”. Här drabbas jag som lyssnare av saxofonspel i John Coltrane och Sonny Rollins tradition av ett både direkt tilltal och en kompromisslös kraft. Garcias ton i saxofonen är både mäktig och stökig, samtidigt som hon visar på melodisk finkänslighet. På skivan gästas bandet av en rad musiker och sångare, men själva huvudgruppen består av Daniel Casimer på kontrabas, Joe Armon-Jones, piano och keyboards och Sam Jones på trummor.

Skivan definieras av en eklektisk men samtidigt sammanhållen blandning av stilar där inte minst reggaen har en självklar plats. Den är också en bra representation av jazzscenen med sin nära koppling till Londons klubbkultur. En delförklaring till varför dessa jazzmusiker kan nå ut med sin musik på det sätt de gjort är just deras nära band till dansmusik och starka kopplingar till karibisk soundsystem- och karnevalkultur. Efter skivan släpptes en remix-version där olika producenter har gjort sina versioner av låtarna. Det är inget unikt för Garcia och remixplattor av jazzskivor är inget nytt. Men ofta blir det inte speciellt intressant. Men här blir remixen blivit till en skiva i sin egen rätt som känns helt självklar till förfesten.

Estetik

Ett annat utmärkande drag för scenen är känslan för stil och det visuella, i allt från kläder och hår till omslag, videos och scenframträdanden. Hutchings själv har sagt att ”style is a part of jazz. You associate a sharpness with the word”. Men det är inte tom ytlighet utan en känsla för att form och innehåll hänger ihop. Att den visuella presentationen av sig själv och ens musik säger någonting om och förstärker innehållet. Religionshistorikern Richard Brent Turner tar avstamp i Gilroys begrepp och menar att det i jazzen funnits något som han kallar ”Black Atlantic cool”. Det handlar om att kunna representera sig själv och presentera en estetisk vision där andlig medvetenhet kombineras med en medvetenhet om musiken och att dansen bär på både kraft och skönhet. En sådan ambition sträcker sig tillbaka till uråldriga traditioner i Väst- och Centralafrika. I 40-talets Amerika manifesterades denna i zooth-subkulturen, där stora zooth-suits ofta syntes i där det dansades till be-bop jazz. Där musikalisk skicklighet likaväl som ”sharpness” var

viktigt. Pianisten, bandleadare och kompositören Duke Ellington sa att ”The music of my race is something more than the ‘American idiom’. It is the result of our transplantation to American soil, and was our reaction in plantation days to the tyranny we endured. What we could not say openly we expressed in music, and what we know as ‘jazz’ is something more than just dance music. We dance it not as a mere diversion or social accomplishment. It expresses our personality, our soul reacts to the elemental but eternal rhythm...”.

Numera är det dock inte längre snyggt sittande kostymer som vi är vana att se 60-talets jazzmusiker iklädas. Londonscenen förknippas med urbant mode där designern Nicholas Daley blivit en huvudfigur. Han har bland annat stylat just Hutchings. Sons of Kemets musik har även åtföljts av stilistiska videos där dans och rörelse varit viktiga komponenter. Samma gäller för Nubya Garcia som lägger samma energi på styling och mode och skulle om det inte vore för saxofonen kunna misstas för en hipp modeinfluenser. Men inte för att det är ytligt utan som ett sätt att sätta ett värde på det visuella. Ibland upplever jag att dock att det i vissa jazzkretsar nästan kan ses som lite fult eller just ytligt att tänka för mycket på det som inte är direkt kopplat till musiken. Men att dessa musiker arbetar med helheten är inte ett sätt att konservera musiken som ett historiskt föremål, där uttrycket reduceras till hyllandet av forna hjältar. Snarare tar den med sig attityden hos dessa hjältar och den kultur de kom ur för att behålla idén om jazzen som en föränderlig rörelse som hela tiden ligger i framkant i den musikaliska utvecklingen som också har plats för och värdesätter ”sharpness”.

Musik på distans

Även om Corona har inneburit att vi inte kunnat ta del av live-musik kan det vara viktigt att påminna sig om att det ju inte är något konstigt eller ovanligt med att lyssna på musik från svunna tider eller från platser som man inte kan eller vill besöka. Men samtidigt är det självklart en stor skillnad mellan att lyssna på spåren från en svunnen musikscen och att få ta del av en levande scen, även om det bara är i enstaka konserter. Att streama konserter öppnar självklart möjligheter för att nå lyssnare på andra platser och kan precis som annan modern teknik föra samman människor på långa fysiska avstånd. Men att musik förändras och skapas i mötet mellan musiker och lyssnare går inte att komma ifrån.

Innan pandemin hade jag knappt lyssnat på några streamade konserter överhuvudtaget. Men när situationen

var som den var så följde jag vissa konserter live och andra såg jag i efterhand. Det var ju även ett sätt för musiker att fortsätta hålla kontakt med sina lyssnare och i vissa fall att kunna få in sitt levebröd genom donationer. En av de första konserterna jag såg live hemifrån streamades från Hutchings vardagsrum. Han spelade soloklarinett och det blev ändå en slags liveupplevelse där inte bara tonerna utan även en slags livekänsla tog sig genom högtalarna. Men han själv menar att det typ av transcendens som han själv strävar efter, där musikskapandet blir en kollektiv upplevelse som överskrider det en individ själv kan åstadkomma, är omöjlig utan det fysiska mötet med publiken. I en podintervju menar han att ”streaming concerts are by definition going to be lacking in some kind of spiritual power. Because that communalism then flows in too the audience, who responds to it with their bodies and that response feeds back to us. And then we get more energy. And we give back. So, it’s this kind of exchange of energy and musicality. And that for me is the transcendence.” Det är också en förklaring till varför livemusik fortfarande lockar. Hur bra streamingtjänster vi än får, hur enkel distributionen och kvalitén på den inspelade musik än blir kommer musikälskare längta efter den gemensamma upplevelsen som konserter kan ge. När jag letar upp klipp på Youtube från konserten i Somerset House i London som jag missade är det inte så att jag blir lugnad. Suget efter att besöka konserter blir snarare bara större.

När detta skrivs har det redan varit möjligt att besöka festivaler och evenemang, om än med de nya covid-passen. Intrycket jag får är att det finns en längtan tillbaka, även om det säkert kommer ta ett bra tag både för kulturlivet att återhämta sig och för publiken att komma tillbaka i samma utsträckning som tidigare. Det kan vara önsketänkande, men jag tror innerligt att vi behöver mötas genom musiken på olika sätt. De mest teknikälskande personerna kan behöva mötas i en kollektiv fysisk upplevelse där musiken upphäver gränser mellan människor. För min egen del betyder det att jag hoppas få möta denna och annan musik med musikerna framför mig på scenen. Det är viktigt för individen, men också för att den typ av kreativa kulturer som denna artikel har handlat om ska uppstå och kunna frodas och tas vidare black to the future. <<

För referenser se artikeln på hemsidan: rodarummet.org

**Och han som är arg inte behöver jag vara rädd
för honom
förstår med åren han bara låter så
det har hänt nåt med honom hans röst
som inte har med mig att göra**

**när jag är utmattad sjukskriven sen
förstår vad det vill säga att ingenting orka
möter jag honom i tunneln vid gamla
konserthuset
jag vill hälsa nicka men han ser rakt fram
stirriga ögon på väg någonstans han är
ett original
att spara vårda ömt
samla på som kolorerade gamla filmstjärnor
jag vet precis vem du menar säger Jenny**

Utdrag ur Lina Arvidssons diktsvit

Vänligen bygg inga berg – Betraktelser från kassan, Konsai förlag 2021